

PRILOZI POVIJESTI SELJAČKE BUNE 1573.

Josip Adamček

U radu »Susjedgradsko-stubičko vlastelinstvo uoči seljačke bune 1573.« koji je objavljen u Historijskom zborniku, pokušao sam obraditi osnovne ekonomsko-društvene karakteristike susjedgradsko-stubičkih posjeda u doba bune i strukturu feudalne rente, odnosno tendencije njena razvitka.¹ Tamo sam naglasio da se dotičem jedino onih pitanja iz prethistorije seljačke bune o kojima se na temelju dosad nepoznate arhivske građe može reći nešto novo.² Time sam se ogradio od zadaće da prethistoriju bune prikazujem u cjelini. Ta se ograda odnosi i na ovaj rad, iako će se neka pitanja izložiti cjelovitije.

U prvom poglavlju ovih priloga bit će govora o borbi feudalaca oko susjedgradsko-stubičkih posjeda. Toj se borbi inače u svim prikazima bune uvijek poklanjala velika pažnja. Unatoč tome, smatram da se na to treba ponovo vratiti, jer novi izvori dopuštaju da se svi raniji prikazi znatno revidiraju.

Slijedeće će poglavlje činiti prikaz klasne borbe uoči bune. U njega također unosim dosta novih momenata. To je ponajprije dosad nepoznata pobuna stubičkih kmetova 1567. i zatim novi podaci o buni 1571/72. U tom sam poglavlju pokušao nešto reći i o socijalnom položaju vođa bune, kao i o nekim karakteristikama ustaničkog programa.

I

BORBE FEUDALACA OKO SUSJEDGRADSKO-STUBIČKIH POSJEDA 1564—1574.

1.

U proljeće 1564. prodao je knez Andrija Bathory svoju polovicu susjedgradsko-stubičkog vlastelinstva štajerskom magnatu Franji Tahyju. Ta pro-

¹ Historijski zbornik XIX—XX, 1966—67, str. 141—194.

² J. Adamček, Građa o susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu 1563—1574, Arhivski vjesnik VII—VIII, Zagreb 1964—1965, 7—312 (dalje: Adamček, n. dj.).

daja nije bila ni iznenadna ni potajna.³ Da Bathory namjerava otuđiti svoje dijelove Susjedgrada i Stubice, znalo se još početkom 1563. te je Andrija Hennyngh 15. I 1563. uložio protiv te namjere prosvjed kod zagrebačkog kaptola.⁴ Ozbiljan znak da se priprema prodaja bio je također dolazak u Susjedgrad Bathoryjeva izaslanika Franje Wekea u veljači 1564. koji je razriješio dužnosti starog provizora i obavio inventarizaciju pokretne imovine.⁵ Bathory je tada zatražio podjelu vlastelinstva, jer se nadao da će nakon toga prodaja ići bez zapreka. Ali su svakoj diobi vlastelinstva pružali otpor, osim Hennynghovaca kao suvlasnika, i neki pretendenti na te posjede.⁶ Uršula Meknyczer je je ipak pristala da se s porodicom preseli u stubički kaštel i da sve susjedgradske prostorije ostanu Bathoryju, ali je odbila prijedlog da se posjedi i kmetovi podijele.⁷ Sam je Bathory tvrdio da ga je na prodaju tih posjeda navela opasnost koja u tim krajevima prijete od Turaka i velika udaljenost koja onemogućava da se o prihodima vodi ozbiljna briga.⁸ Čini se da knez Bathory kao suvlasnik susjedgradsko-stubičkih posjeda nikada nije dolazio u Slavoniju te da su na vlastelinstvu dominirali Hennynghovci nastanjeni u Susjedgradu.⁹

Novi suvlasnik vlastelinstva Franjo Tahy ušao je 14. VI 1564. vrlo bučno u Susjedgrad. — »cum turba hominum armatorum«. Njegovo uvođenje u posjed (statutio) nije uopće bilo obavljeno.¹⁰ Tahyjevo dolazak odmah je unio velike promjene u položaj porodice Hennyngh. On je vlastelinstvo kupio da na njemu živi i da ga intenzivno eksploatira, te su time Hennynghovci morali izgubiti raniji položaj povlaštenih suvlasnika.

Hennynghovci su protiv Tahyjeve kupovine polovine susjedgradsko-stubičkog vlastelinstva poduzeli najprije različite pravne mjere. Zajedno s Ambrozom Gregorijancem protestirali su 27. V 1564. pred zagrebačkim kaptolom protiv same kupoprodaje;¹¹ a kada je ta prodaja već bila realizirana, počeli su na svim stranama tražiti zaštitu. Tako su npr. u dva navrata podigli tužbe (protestatio, inhibitio) pred banom.¹² Uršula se 13. VII 1564. potužila kraljevu namjesniku nadbiskupu Nikoli Olahu, a istodobno je zamolila za zaštitu i samoga kralja.¹³ Zasebne tužbe podigli su protiv Tahyja Ambroz Gregorijancem, Ana Konjska i gornjostubički plemići.¹⁴ Hennynghovci su u tim tužbama tvrdili da je Tahyjeva kupovina nezakonita, da su njom povrijeđena njihova

³ R. Horvat, Seljačka buna 1573, Sarajevo 1897, 4; Hartinger, Hrvatsko-slovenska seljačka buna godine 1573, Osijek 1911, 102, i drugi opisuju Bathoryjevu prodaju kao iznenadnu i potajnu.

⁴ Adamček, n. dj., 161.

⁵ Isto, 25—31.

⁶ Arhiv Hrvatske, Neoregistrata acta, sv. 641, br. 15 (dalje: NRA, sv.).

⁷ Adamček, n. dj., 161—162.

⁸ Isto, 206.

⁹ Vj. Klaić, Povijest Hrvata, III/1, 285.

¹⁰ Ne stoji dakle navod da su Tahija već tada uveli u posjede kanonik Stjepan Mindzenty i Mojsije Humski — »protiv svih pravila, po tamnoj noći, sasvim potajno i skriveno« (Horvat, n. dj., 5), a »sve bez svjedočanstva susjeda i suvlasnika« (Vj. Klaić, n. dj., 285).

¹¹ Adamček, n. dj., 163—165; Arhiv ob. Oršić, sv. 53, br. 28.

¹² Adamček, n. dj., 175—177.

¹³ Isto, 166—167, 168—169.

¹⁴ Isto, 164—165, 175—177.

nasljedna prava koja imaju i prema Bathoryjevu dijelu posjeda. Kao poseban momenat navodili su da je vlastelinstvo nepodijeljeno te da se zato njihova prava na virtualni dio kneza Bathoryja još više povećavaju. Ambroz Gregorijanec je tražio poništavanje te kupovine, jer mu kao susjedu susjedgradsko-stubičkih posjeda pripada zakonsko pravo prvokupa. Hennynghovci su istodobno nudili Tahyju da sudskim putem isplate iznos koji je dao Bathoryju. Posebni prigovor stavljali su zbog nelegalnog ulaženja u posjede.¹⁵ Međutim, tužbe Hennynghovaca nisu promijenile stanje stvari; dugotrajna parnica koja je provedena zbog tih tužbi završila se tek 80-ih godina XVI st.

Između novih suvlasnika izbili su odmah sukobi i na samom vlastelinstvu. Tahy je Uršuli i njenim kćerima nametnuo u Susjedgradu potpunu izolaciju od vanjskoga svijeta.¹⁶ U tvrđu je namjestio oko 40 stražara koji su ih čuvali gotovo kao uhapšenice. Zabranio je dostavu njihove pošte i ulazak u tvrđu Mihajlu Konjskom iako se ondje — u tom zarobljeništvu — nalazila njegova supruga Ana.¹⁷ Čvrstu ruku novog gospodara osjetili su odmah i kmetovi. Tahy je već polovinom 1564, kako se tužila Uršula Meknyczer, počeo različitim sredstvima tlačiti seljake. Navodno je spriječio njihove pokušaje da dođu u vezu s utamničanim Hennynghovcima.¹⁸ Vladar je na Uršulinu tužbu naložio 10. XI 1564. Tahyju da prestane uznemiravati njenu porodicu u uživanju vlastelinstva.¹⁹ Ali vladareva intervencija nije popravila odnose.

Nakon neuspjeha svih legalnih sredstava da se riješe Tahyja, Hennynghovci su odlučili da ga protjeraju nasilnim sredstvima. U tome su ih podržali podban Ambroz Gregorijanec i njegov brat nadbiskup Pavao. Pogodan trenutak da se ta zamisao ostvari nastao je početkom 1565, kada su Tahy nalazio u Požunu. Iznenađnim prepadom zauzela je jedna manja četica Uršulinih oficijala 27. I 1565. susjedgradsku tvrđu i pozatvarala sve Tahyjeve ljude koji su se ondje našli.²⁰ U napadu na donjostubički kaštel, odmah poslije zauzi-

¹⁵ Po Vörbeczyjevu Tripartitu svaki akt kupoprodaje posjeda morao se popratiti određenim formalnopravnim postupcima. Glavni dio te procedure bilo je svečano uvođenje (introducio, statutio) u kupljeni posjed, kojemu su trebali prisustvovati susjedi i rođaci prodavaoca s pravom da prigovore prodaji. Nakon eventualnih prigovora uvođenje se moralo obustaviti i pokrenuti sudski spor o osnovanosti tih prigovora. Tahy je 1564. tu proceduru zaobišao.

¹⁶ Adamček, n. dj., 166—167.

¹⁷ Isto, 169—171.

¹⁸ Isto, 171—172, 166—167, 172—175.

¹⁹ Vladar je u toj opomeni posebno istakao da Tahy Uršuli Meknyczer nanosi veliku štetu time što: — »... tu generos suos presertim fidelem nostrum egregium Michaellem Konczky ac alios etiam nobiles qui filias eiusdem dominae exponentis in uxores vellent ducere in arcem Zomzedwara et castellum Also Ztobycza immittere prorsus nolles« (Adamček, n. dj., 171—172).

²⁰ Opis te akcije u Tahyjevoj tužbi sadrži mnogo više dramatičnih pojedinosti nego Šenoin roman o seljačkoj buni. Taj se napad nije odvijao noću. Hennynghovci su za prepad izabrali momenat kad je Tahyjeva supruga Helena Zrinski s djecom izašla iz tvrđe u obilazak aloda. Tahyjevi su ljudi u tvrđi svladani gotovo bez otpora (bio je ranjen jedino kaštelan Ivan Zadory). Kad se Tahyjeva supruga vratila pred tvrđu, našla je podignute mostove i pozaključana sva vrata. Uršulini su stražari grubo otjerali njena sina koji je pokušao podesiti za ulazak jedan od mostova. Ojačana se Helena Zrinski tada sa svojom pratnjom utaborila kraj bedema u nadi da zaključana tvrđa ne znači konačno izbacivanje s vlastelinstva. Ali uskoro su iz Susjedgrada izašli Uršulini ljudi, vrlo grubo povezali ruke Tahyjevoj supruzi i njenoj

manja Susjedgrada, sudjelovalo je zatim oko 800 seljaka. U Stubici su uhvaćena dva Tahyjeva sina i tri kćeri, koje su Hennynghovci dali protjerati do međa prema Gornjoj Stubici. Predvođeni Uršulinim oficijalima, seljaci su 31. I 1565. napali Tahyjevu suprugu, Šimuna Keglevića i Krištofora Grubara, kad su putovali u Gornju Stubicu po Tahyjevu djecu. Velikaši su se zajedno s Tahyjevom suprugom morali spasavati bijegom na konjima, a seljaci su temeljito opljačkali njihove ekipaže. Hennynghovci su 1. II 1565. organizirali napad na kuriju Tahyjeva kaštelana Petra Petričevića u Gornjoj Stubici. U tom je napadu također sudjelovalo mnogo seljaka. Petričevićeva kurija potpuno je demolirana; čak su bile posječene i voćke u vrtu.²¹ Tahy je kasnije ocijenio da mu je tim akcijama nanoseno 25 000 forinti štete.

Protjerivanjem Tahyjeve porodice Hennynghovci su u siječnju 1565. postali potpuni gospodari susjedgradsko-stubičkog vlastelinstva. No njihovo uvjerenje da će nasilnim postupcima postati trajni posjednici Susjedgrada polazilo je od precjenjivanja vlastitih snaga i utjecaja. U sporu koji je tada izbio Tahy je pridobio na svoju stranu mnoge utjecajne velikaše na čelu s banom Petrom Erdödyjem; njemu je odmah pružio podršku i dvor. Stoga je period od Tahyjeva protjerivanja do bitke pod Susjedgradom (3. VII 1565) protekao u stalnom pritisku na Hennynghovce da Tahyja prime nazad na vlastelinstvo. Tužbe koje su zbog izbacivanja i nasilja podnijeli protiv njih Tahy i Petričević rješavale su se neuobičajeno brzo.²² Susjedgrad su 24. IV 1565. u svojstvu kraljevskih komesara posjetili biskup Juraj Drašković i ban Petar Erdödy.²³ Njihova je misija međutim bila neuspješna. Poslije toga je kralj Maksimilijan 20. V 1565. naredio Hennynghovcima da u roku od 20 dana povrate Tahyja na vlastelinstvo ili će to biti učinjeno silom.²⁴ Kada je 9. VI 1565. banovo izaslanstvo tražilo izvršenje tog naloga, Uršula je odgovorila da će Tahyju dopustiti povratak tek nakon što o njegovim pravima bude provedena parnica.²⁵ Kad je ban Erdödy potkraj lipnja počeo sakupljati vojsku za napad na Susjedgrad, Hennynghovci su ponovo ponudili da će isplatiti Tahyju cijeli iznos kojim je od Bathoryja kupio vlastelinstvo, ali su i dalje odbijali da bilo pod kojim uvjetima dopuste njegov povratak u Susjedgrad, jer bi za njih, tvrdili su, bilo previše opasno živjeti s takvim čovjekom pod istim krovom.²⁶

Vojnički pohod protiv Hennynghovaca završio se 3. VII 1565. bitkom kod Susjedgrada i teškim porazom banske vojske. Susjedgradsko-stubički kmetovi tako su raspršili plemićku vojsku da je ostavila na bojištu čak i bansku zastavu. Glavni predvodnici te vojske — ban, Tahy, Tahyjev sin Gabrijel, braća Keglevići, Petar Ratkay i Ivan Alapić pobjegli su na Cesargrad. Iako su otpor

pratnji, potrpali ih u jednu kočiju i tako povezane uz svirku glazbala odvezli sve do susjedgradske međe prema Zagrebu, gdje su ih ostavili potpuno same i povezane (Adamček, n. dj., 178—184).

²¹ Isto, 181—184.

²² Hennynghovci su već 18. VI 1565. morali tražiti odgađanje izvršenja presude banskog suda (Isto, 189—191).

²³ Isto, 247.

²⁴ Isto, 191.

²⁵ Isto, 192—193, 194.

²⁶ Isto, 196.

banskoj insurekciji organizirali sami Hennynghovci, i osobito Ambroz Gregorijanec, glavnu njegovu snagu sačinjavali su susjedgradsko-stubički kmetovi.²⁷

Međutim, »tumultum contra dominum banum« značio je, iako je bitka bila dobivena, zapravo poraz porodice Hennyng. Hennynghovci su tom bitkom učinili teške prekršaje prema vladaru (nota infidelitatis), te se moglo očekivati da će zbog toga izgubiti sve posjede. Pitanje njihove krivice opširno se raspravljalo na zasjedanju sabora 25. VII 1565. na kojem su većinu imali Tahyjevi prijatelji. Pokušaji pravnog zastupnika Uršule Meknyczer Tome Mikulića da pred staležima održi govor u zaštitu svoga klijenta omeo je Tahy stvaranjem nereda u sabornici. Tahyja su jedva suzdržali prijatelji da govornika ne napadne fizički. Vikao je banu da izbaci sa sjednice tu »beštiju, izdajicu i nevjernika«, a da će se on vani pobrinuti da mu se skine glava.²⁸ To je bila atmosfera u kojoj je razriješen podbanske dužnosti Ambroz Gregorijanec i u kojoj su strogo opomenuti plemići koji nisu sudjelovali u ekspediciji na Susjedgrad.²⁹

Hennynghovci su vjerojatno tada uvidjeli da je njihova borba za vlastelinstvo primila neočekivani obrat te su početkom kolovoza 1565, posredstvom Stjepana Bradača od Ladomerca, povelili pregovore o Tahyjevom povratku na vlastelinstvo. Ban Erdödy je u toku tih pregovora izdiktirao Hennynghovcima takve uvjete koje su Tahyja zapravo učinili potpunim gospodarom vlastelinstva. Hennynghovci su se morali povući u Donju Stubicu. Tahy se jedino obavezao da ih do 11. XI 1565. neće uznemiravati, a taj je datum ban odredio Uršuli kao rok do kojega treba da kod vladara izmoli milost.³⁰ Na Tahyjev zahtjev Hennynghovci su 13. VIII 1565. dali izjavu da iz svoje službe otpuštaju oficijale: Jeronima Gereczyja, Franju Puhakoczyja, Matiju Zazoczyja, Ivana Saboa, potkaštelana Matiju i Andriju Horvata — glavne pomoćnike u svojoj borbi za vlastelinstvo.³¹ Tahy pri svom povratku nije na vlastelinstvu zatekao ni Uršulu Meknyczer, koja se preselila u Brežice.³²

2

Uskoro poslije Tahyjeva povratka na vlastelinstvo dijelove koji su pripadali Hennynghovcima zauzeo je u ime fiska ban Petar Erdödy.³³ Kao njegovi kaštelani spominju se Nikola Bartaković u Susjedgradu i Tomo Banjadvorac u Stubici. Zajednička uprava Tahyja i bana vlastelinstvom trajala je do 26. IX 1566. Zbog svojih odnosa prema banu Tahy je u tom periodu mogao odriješene ruku poduzimati na vlastelinstvu različite mjere. U tom su pe-

²⁷ Opise bitke v.: Hartinger, n. dj., str. 106—107; Adamček, n. dj., 255—260, 196. O radu Ambroza Gregorijanca na organiziranju otpora protiv bana v.: prijepis njegova pisma Uršuli od 4. II 1565, Adamček, n. dj., 177, kojim javlja o unajmljivanju 50 haramija za obranu Susjedgrada.

²⁸ Adamček, n. dj., 202—203.

²⁹ Šišić, Hrv. saborski spisi III, 122.

³⁰ Adamček, n. dj., 198—200.

³¹ Isto, 201.

³² KAZ, ALC, ser. 1, Litt. H, nro 43.

³³ Preko Kukuljevićeva rada prenio se u sve radove o seljačkoj buni netačan podatak da se Tahy vratio na vlastelinstvo tek 1566.

riodu uvedene nove izvanredne novčane daće, a povećani su i drugi oblici feudalnog pritiska na kmetove. Većina se Tahyjevih prekršaja koji su izneseni u istrazi 1567. dogodila upravo u doba tog kondominija. U tom se razdoblju Tahy temeljito razračunao s pristašama porodice Hennyngh među oficijalima i kmetovima. Iako su svi kompromitirani oficijali, kojih su se Hennynghovci odrekli, pobjegli s vlastelinstva, Tahy se ipak nekih domogao i nad njima proveo fizičku raspravu.

Tahyjev kaštelan Petar Petričević uhvatio je zimi 1565/66. na putu za Rakovec bivšeg »dvorskog« Ivana Saboa, kojeg je Tahy zatim dao okovanoga sprovesti iz Stubice u Susjedgrad po oštroj zimi samo u košulji. Sabo je umro već nakon 5 dana u susjedgradskoj tamnici.³⁴ Slijedeća žrtva bio je brdovački predijalac, bivši potkaštelan Stjepan. Tahy je uhapšenog Stjepana dvaput predvodio pred županijski sud, pa iako su ga suci oba puta proglasili nevinim, ipak ga je pogubio.³⁵ Tahy je nadalje 5. V 1566. posredstvom bana Erdödyja dao uhapsiti u zagrebačkom Gradecu purgara iz Podsuseda Stjepana Vamoša, koji je kao aktivni sudionik događaja 1565. ondje našao sklonište. Uhapšenog Vamoša prebacio je u Susjedgrad, gdje je bio mučen potapljanjem u vodu (in modum aquae fecisset). Kasnije je Vamoš posredovanjem banice i uz otkup ipak bio pušten na slobodu.³⁶

Tahyjeva razračunavanja s pristašama Uršule Hennyngh bila su vrlo surova, ali im ipak ne treba pridavati izuzetno značenje. Ne smije se smetnuti s uma divljina naravi cijelog feudalnog društva u XVI st. To je još uvijek doba u kojem su se mnoga pitanja rješavala »*potentia mediante*«, te se sličnih primjera okrutnosti može naći na stotine. Postupci Uršule Meknyczer npr. ništa se nisu razlikovali od Tahyjevih postupaka. Po njenim nalozima protjerana su iz Stubice Tahyjeva djeca bosa usred zime. Njena okrutnost kulminirala je 1574. kad je zatražila da joj donesu glavu Petra Petričevića mlađeg, kojeg su po njezinu nalogu ubili.³⁷

U periodu zajedničke uprave s banom Tahy je izgradio na vlastelinstvu novi aparat vlasti. Na mjesta odbjeglih ili protjeranih oficijala postavljeni su novi ljudi. To nisu bile sluge dovedene iz Mađarske, kako je držao Grgec, nego većinom domaći ljudi, često izabrani među kmetovima.³⁸

3.

Kralj Maksimilijan je 26. IX 1566. naredio Tahyju da polovinu susjedgradsko-stubičkih posjeda preda komesarima, koji će u njih uvesti upravu Ugarske komore. Komora je dobila ovlaštenje da tim posjedima upravlja u

³⁴ Hartinger, n. dj., 109—110; Adamček, n. dj., 224—229.

³⁵ Isti, n. dj., 109, navodi netačno da je potkaštelana Stjepana sudio »gospodski«, tj. dominalni sud. Stjepanovi suci bili su podžupan zagrebačke županije Juraj Raškaj i plemički suci Gašpar Kasnar i Stjepan Ščitaroci.

³⁶ Stjepan Vamoš nije bio »kraljevski kmet« (Hartinger, n. dj., 110); takvi kmetovi na Susjedgradu nisu postojali. On je »*colonus utriusque partis*«, tj. obaju vlasnika Susjedgrada, a u nekim izvorima spominje se i kao purgar (civis).

³⁷ Adamček, n. dj., 309—312.

³⁸ P. Grgec, Matija Gubec, borac i mučenik za prava hrvatskih seljaka, Zagreb 1936, 22.

kraljevo ime sve do rješenja parnice između Tahyja i Uršule Meknyczer.³⁹ Stjepan Grdak kao provizor i Ivan Varaždinac kao providnik (*contrascriba*) položili su 10. XII 1566. zakletvu da će u upravi tim posjedima štitići vladareve interese.⁴⁰ Komorska uprava dijelovima susjedgradsko-stubičkog vlastelinstva, koji su ranije virtualno pripadali porodici Hennynggh, trajala je gotovo tri godine, do 22. VII 1569. Ta je uprava značila neobično mnogo za razvitak odnosa na vlastelinstvu. U toku te tri godine borba seljaka dobila je nove poticaje. Nisu se stišale ni međusobne borbe feudalaca, iako su se u njima izmijenili glavni akteri, jer su na mjesto Hennynghovaca došli komorski oficijali.

Period komorske uprave ocjenjivao se u historiografiji krivo ili se preko njega prelazilo a da mu nije posvećivana potrebna pažnja. Ta se uprava često prikazivala samo kao pasivni objekt Tahyjevih nasilja, a gotovo nikada kao njegov ravnopravni oponent.⁴¹ Sukobi između Tahyja i komorske uprave počeli su odmah (1566). Područje tih sukoba postalo je s vremenom vrlo široko, ali je u njima ipak uvijek centralno mjesto pripadalo samo jednom pitanju: borbi za udio u feudalnoj eksploataciji, tj. podjeli vlastelinskih prihoda i fondova. Stoga se i ta borba mora okvalificirati kao međusobna borba feudalaca, iako se razlikovala od sukoba Tahyja i Hennynghovaca; dok se Tahy s Hennyngovcima borio za vlastelinstvo kao cjelinu, ovi sukobi odvijali su se oko mnogih pojedinačnih pitanja na samom vlastelinstvu.

Prije svog dolaska na dužnost provizora u Susjedgradu, Stjepan Grdak od Filetinca obavljao je različite poslove u službi Ugarske komore. Kao siromašni plemić Grdak je imao mnogo materijalnih neprilika, koje su se još i povećale kad mu je oduzet posjed Salamonfalva u Šomođskoj županiji. Tahy je u ličnosti tog provizora dobio opasnog neprijatelja. Grdak ga je nadvisio obrazovanjem te se kao dobar vörbeczyjanac mogao upuštati u opširne dispute o različitim pravnim pitanjima i ukazivati u polemikama na unutarnja protuslovlja mnogih Tahyjevih argumenata.

Grdak je podnosio sa Susjedgrada Ugarskoj komori brojne predstavke u kojima je tačku po tačku nizao različite Tahyjeve prekršaje.⁴² Te su tužbe u prvo vrijeme imale priličan odjek. Grdakovim nastojanjem provedena je protiv Tahyja velika istraga u srpnju 1567. On je još 7. IV 1567. zatražio od komore da potakne provođenje takve istrage, vjerujući da će vladar podu-

³⁹ Adamček, n. dj., 207.

⁴⁰ Isto, 208.

⁴¹ Tako npr. Kukuljević, Medvedgrad, 62 i Hartinger, n. dj., 108 neopravdano umanjuju Grdakovu ulogu; jedino R. Horvat, n. dj., 9 navodi da je Grdak organiziravši istragu 1567. »Tahyju skuhaop poparu«.

⁴² Tih se dopisa sačuvalo 8; jedni nose posebne naslove, a drugi su u obliku običnih pisama: 1. »Signatura diversarum difficultatum ad partem Sacrae Caesareae et Regiae Maiestatis in castro Zomzedwara et castello Zthwbycza...« od 23. I 1567. (Adamček, n. dj., 211—214), 2. Odgovor komorske uprave 27. III 1567. na Tahyjevo pismo od 24. I 1567. (isto, 217—221), 3. »Exemplum litterarum officialium Sacrae Caesareae Maiestatis in arce Zomzedwar constitutorum contra dominum F. Tahy ad Cameram Hungaricam« od 14. IV 1567. (isto, 221—223), 4. Pismo Grdaka Ug. komori od 29. VI 1567. (isto, 229—231), 5. Pismo Grdaka Ug. komori od 17. VII 1567. (isto, 231—232), 6. Grdakovo pismo Komori od 11. IX 1567. (isto, 243—244), 7. Memorialle Stephani Gerdak de Fyletincz od 21. I 1568. (isto, 250—252), 8. Grdakov memorijal Ug. komori iz prve polovine 1568. (isto, 252—254).

zeti energične mjere kad bude upoznao prekršaje koje je Tahy učinio protiv komorske uprave i kmetova.⁴³ U pismu od 29. VI 1567. Grdak je predložio čak i neke tehničke detalje za tu istragu: datum njezina početka, kraljevske izaslanike (homines regii), mjesta saslušavanja svjedoka, itd.⁴⁴ Činjenica da je istragu 1567. organizirala komorska uprava baca nešto drugačije svjetlo na njeno značenje, jer ako je poznato da je isprava o toj istrazi nastala u međusobnoj borbi feudalaca na vlastelinstvu, tada izjave nekih svjedoka dobivaju drugačije značenje nego što im je pridavano. Protiv Tahyja su 1567. zapravo bile provedene dvije istrage; najprije su na zahtjev komore u lipnju saslušani u Požunu hrvatski poslanici na zajedničkom saboru i neki plemići, a tek je zatim, početkom srpnja, obavljena poznata istraga na samom vlastelinstvu. U prvoj istrazi svjedočili su o Tahyjevim prijestupima podban Ivan Forčić, Stjepan Gregorijanec, bivši oficijal u Susjedgradu Mihajlo Sugnetić i dr.⁴⁵

Sukobi između Grdaka i Tahyja nešto su se stišali u drugoj polovini 1567. Sva Grdakova nastojanja nisu ozbiljnije pokolebala naklonost dvora prema Tahyju. Tahy je 25. IX 1566. dobio vladarsku suglasnost (*consensus regius*) na kupovinu vlastelinstva, unatoč tome što je i komora osporavala pravnu valjanost te kupovine.⁴⁶ Mandat za formalno uvođenje u susjedgradsko-stubičke posjede (*statutoria*) Tahy je isposlovao 5. VIII 1567. od kraljevskog namjesnika.⁴⁷ Ali se uvođenje, koje su 5. i 6. IX 1567. obavljali Mojsija Humski i kanonik Stjepan Mindzenty, nije moglo obaviti po svim propisima feudalnog prava; kao svjedoci prisustvovali su samo neki susjedi i službenici, a na Stubici ih uopće nije bilo, jer su Humski i Mindzenty tu proceduru ondje obavili potajno i noću. Toj statuciji usprotivio se u ime kralja provizor Grdak. On je dokazivao da je svaka Tahyjeva statucija nezakonita zbog parnica koje se vode oko vlastelinstva.⁴⁸ Tahy je, međutim, tražio da se Grdakovi prigovori, kao izraz pomahnitalosti jednog sitnog kraljeva sluga, odbace.⁴⁹

Grdak je početkom 1568. podnio Ugarskoj komori novi spisak Tahyjevih prijestupa. Ali prilike na vlastelinstvu nikako se nisu popravljale. Štoviše, Tahyjev položaj na vlastelinstvu i dalje je jačao. Kada je početkom 1569. Grdak pokušao organizirati novu istragu sa saslušavanjem kmetova, Tahy je mogao spriječiti rad te komisije. Njegovi su ljudi oružjem zabranili saslušavanje seljaka upućujući Grdaka da sve sporove s Tahyjem rješava pred kraljem ili banom.⁵⁰

⁴³ Adamček, n. dj., 221—222.

⁴⁴ Isto, 229—230.

⁴⁵ Isto, 224—229; Bojničić, *Preslušavanje svjedoka proti susjedgradskomu silniku Franji Tahyju godine 1567*, VZA XII, Zagreb 1910, str. 16—47; koncept te istrage nalazi se u Kaptolskom arhivu u Zagrebu; ALC, ser. I, Litt. T, nro 127, u obliku knjige; drugi koncept iste istrage s dosta seljačkih izjava, koje su u konačnoj redakciji isprave izostavljene, nalazi se na istom mjestu: Litt. I, nro 258. Objavljeni original čuva se u zbirci NRA, sv. 632, br. 36.

⁴⁶ Adamček, n. dj., 205—207.

⁴⁷ Isto, 239—240.

⁴⁸ Isto, 241—242; Hartinger, n. dj., 102 i drugi stasvljaju tu statuciju pogrešno u 1564.

⁴⁹ Adamček, n. dj., 242—243.

⁵⁰ Komisiju su naoružani stražari otjerali riječima: »quod ipse dominus Tahy esset a puero Suae Maiestatis fidelis seruitor et usque ad sepulcrum velit esse, si

Između Grdaka i Tahyja vodio se 1567—1568. pravi pismeni rat. U tužbama koje su jedan i drugi podnosili komori znale su se razviti oštre polemike. Grdak je npr. optuživao Tahyja zato što je oduzimanjem vinograda od stubičkih i susjedgradskih kmetova nanosio štetu fiskalnim interesima. Tahy je te vinograde zadržavao samo za sebe, iako bi po pravu polovina njihova priroda — tvrdio je Grdak — morala pripasti komori.⁵¹ Tahy je nadalje odbio da s komorskom upravom podijeli gornicu skupljenu 1565. Kada su komorski oficajali tražili diobu, on ih je uputio da se namire utjerivanjem zaostataka, što je bilo nemoguće, jer gornicu nisu dali jedino oni seljaci kojima je vinograde otukao grad.⁵² Tahy je sve optužbe zbog gornice odbacivao tvrdeći da se ona dijeli ispravno.⁵³

Tahyjevo prisvajanje kmetске tlake bilo je slijedeće pitanje zbog kojeg se Grdak tužio komori. Iako je tlaka jednako pripadala obojici suvlasnika, Tahy je običavao na svojim privatnim poslovima iscrpsti njen veći dio. Tako je zajedničkom tlakom sagradio svoj privatni alod u Psarnom i podigao dvije vodenice na Savi, koje je također zadržao u svom vlasništvu. Komorska uprava tužila se na Tahyjevo prisvajanje tlake i zbog toga što je to unosilo mnogo nereda u redosljed planiranih poslova. Jednako je tako iznosila da je Tahy protiv interesa vladara odveo u Kanižu predijalce i neke kmetove. Ondje su ti seljaci radili u Tahyjevoj privatnoj službi, iako je sam Tahy inače budno pazio da Grdak i njegovi ljudi ne bi kmetove upotrebljavali za svoje privatne poslove.⁵⁴

Dosta opširne rasprave vodile su se u toj korespondenciji zbog protjerivanja kmetova. Grdak je pisao o štetnosti protjerivanja seljaka za interese komore, jer je Tahy na selišta protjeranih kmetova naseljavao svoje oficijale i slugе, koje je ujedno oslobađao svih daća, čime su se prihodi komore smanjivali. Grdak je u nekoliko navrata ukazao i na štetu koja nastaje zbog toga što je Tahy za obavljanje poslova na alodima oslobodio mnogo više kmetova nego komorska uprava.⁵⁵ U pitanju protjerivanja kmetova Grdak je zastupao ipak nešto šire stanovište nego što ga iziskuje neposredni interes feudalnog gospodara. Čini se da je odmah nakon dolaska na Susjedgrad uvidio da neraspoloženje seljaka protiv Tahyja može igrati važnu ulogu u novim sukobima, te je već 1567. počeo pružati podršku seljacima u emigraciji. Vladar je na intervenciju komore naredio još 29. XII 1566. Tahyju da prestane protjerivati kmetova i kažnjavati one koji se vraćaju na vlaselinstvo.⁵⁶ Tahy se 11. II 1567. pokušao opravdati; tvrdio je da se uopće ne radi o masovnim prigonima već samo o protjerivanju sedmorice glavnih suradnika Uršule Meknycer.⁵⁷ Grdak je, međutim, u svojoj predstavi iznio toliko konkretnih po-

igitur aliquod negotium dominus Stephanus Gerdak secum haberet eum coram Sua Maiestate et domino bano requirere debeat...» (Adamček, n. dj., 261).

⁵¹ Adamček, n. dj., 212.

⁵² Isto, 222, 251.

⁵³ Isto, 215.

⁵⁴ Isto, 211—212, 220.

⁵⁵ Grdak je uz sesionalni regest priložio: »Numerus vel extractus colonorum quos dominus Tahy pro parte sua libertat«.

⁵⁶ Adamček, n. dj., 209.

⁵⁷ Isto, 216—217.

dataka o tim progonima da se ni Tahy više nije usudio tvrditi kako se radilo samo o sedmorici.⁵⁸

Komorska uprava tužila se da je Tahy u Susjedgradu zauzeo gotovo sve stambene prostorije, iako njoj kao ravnopravnom suvlasniku pripada polovina tvrđe. Komorski provizor morao je živjeti samo u dvije kućice. No Tahy se uporno protivio bilo kakvoj promjeni u uživanju prostorija. Tvrdio je da je takav raspored stvoren još za Bathoryja, kad su Hennynghovci prešli u Donju Stubicu.⁵⁹ U stvari, on je taj povoljni položaj zauzeo 1565. pri diktiranju uvjeta primirja Hennynghovcima. Osim stambenih prostorija, Tahy je prisvojio veći dio gospodarskih zgrada, što je također izazivalo sukobe. On je npr. zauzeo cjelokupno naoružanje susjedgradske tvrđave.⁶⁰ Tvrdio je dalje da komorskoj upravi kao privremenoj na vlastelinstvu ne pripada nikakva jurisdikcija, te je bez njena znanja i pristanka kažnjavao i zatvarao seljake. Nasuprot tome, Grdak je dokazivao da je Tahy nelegalni uživatelj polovine vlastelinstva i predlagao da kralj uvede komorsku upravu i na bivši Bathoryjev dio susjedgradsko-stubičkih posjeda.

Tahy je za različite Grdakove optužbe tvrdio da su klevete ili da su nastale: »videndo festucam in meis oculis in eorum trabem non considerando.« Naročito je insistirao na povezanosti komorskih oficijala s njegovim neprijateljima, tj. s Hennynghovcima.⁶¹ Grdak je te navode pobijao ukazivanjem na njihovo protuslovlje.⁶² Tahy je u tom pismenom ratu znao prijeći u oštre protunapade. U opširnoj tužbi od 31. X 1568. koju je poslao Ugarskoj komori prikazao je Grdaka kao slabog upravitelja, a da bi to što bolje potkrijepio, uz nju je poslao poseban popis osoba koje su se gostile kod Grdaka u Susjedgradu od 18. do 29. X 1568.⁶³

4.

Neki su historičari smatrali da je u odnosima između Hennynghovaca i Tahyja najkrupnije pitanje bila tzv. »susjedgradsko-stubička parnica« pokrenuta 1565. Ti su autori išli tako daleko da su nekim faktorima upletenim u tu parnicu pridavali značenje čak i uzroka seljačke bune.

Zbog događaja na susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu 1564—1565. vodilo se više parnica. Prvu su 1564. pokrenuli Hennynghovci protiv Tahyja zbog nelegalnog ulaženja u posjede; druga je povedena na privatnu tužbu Tahyja nakon njegova izbacivanja s vlastelinstva, a treću su trebale pokrenuti javne vlasti protiv Hennynghovaca zbog razbijanja banske vojske u bici 3. VII 1565. Međutim, ta, najvažnija parnica, obustavljena je još u toku priprema. Hennynghovci su polovinom 1565. pristali na ustupke da zbog spo-

⁵⁸ Isto, 211—214.

⁵⁹ Isto, 211, 217—218.

⁶⁰ Isto, 251.

⁶¹ »...video, etiam absente me intelligo, officiales Vestrae Maiestatis Sacrae sepius, tum personaliter convivari et colloqui, quam etiam per litteras, cum meis maleuolis et illis qui ea bona optant et optarent...« (isto, 216).

⁶² Isto, 217—221.

⁶³ Isto, 255.

menute bitke ne bi bili proglašeni kraljevim neprijateljima, tj. osuđeni zbog »notae infidelitatis«. Napustili su vlastelinstvo a da protiv njih nije donijeta nikakva presuda. Fiskalna uprava njihovim dijelovima Susjedgrada i Stubice trebala je biti samo privremena, do rješenja parnice s Tahyjem.⁶⁴ Ali je vladar, iako za to nije postojala pravna osnova, te posjede zadržao u svojim rukama cijelih sedam godina. Ugarsko pravo tačno je predviđalo postupak kojim kralj može nekome oduzeti feudalna dobra. Vladar je mogao za iskazanu nevjernost oduzimati posjede samo poslije presude sabora. Ukazujući na te momente, hrvatski je sabor 1567. proglasio nezakonitim uvođenje komorske uprave na Susjedgrad i Stubicu.⁶⁵ Slično je učinio i požunski sabor 2. VII 1567. i zatražio od vladara da Hennynghovcima povрати oduzete posjede.⁶⁶

Kad se stišala bura zbog njihovih prekršaja, počeli su i sami Hennynghovci zahtijevati svoje posjede. Zahtjev u tom smislu podnio je 31. VII 1567. njihov zastupnik direktoru kraljevskih parnica. U njemu se tvrdilo da okupiranje tih posjeda za fisk nema nikakve veze s prekršajima porodice Henningh protiv kralja. Zastupnik je tražio da im se vrati Susjedgrad, a da kralj, ako inače ima bilo što protiv njih, to rješava redovitim sudskim putem.⁶⁷

Glavni protivnik restitucije Hennynghovaca na posjede bila je Ugarska komora. Ugarski vijećnici pokazivali su velik interes da prihode tog bogatog vlastelinstva zadrže što duže u svojim rukama. Kad je kralj o restituciji zatražio njihovo mišljenje, oni su joj se energično usprotivili. Komora je 1. VIII 1567. predložila da se to pitanje rješava povezano s političkim prekršajima Hennynghovaca i tako što duže otegne.⁶⁸ Stav Ugarske komore doveo je tako ponovo do aktualiziranja političke odgovornosti Hennynghovaca za događaje 1565; u komori je 3. XII 1568. sastavljena optužnica protiv Uršule Meknyczer i njenih zetova zbog susjedgradske bitke.⁶⁹ Ali kako se Hennynghovci nisu odazvali na sud (što se i očekivalo), pitanje restitucije ponovo je odgođeno. Hennynghovci su drugi put zatražili posredovanje staleža na ugarskom saboru 18. VIII 1569, ali je sabor taj put bio dosta neodređen preporučujući istodobno vladaru i Tahyjevu tužbu.⁷⁰ Komora je još uvijek zastupala stanovište o povezanosti restitucije i političke odgovornosti.⁷¹ Držanje Ugarske komore u tom pitanju ne može se tumačiti, kao što su to neki pokušali, posebnom naklonošću prema Tahyju. Ona je upravo u vrijeme pobijanja zahtjeva Hennynghovaca provodila na vlastelinstvu protiv Tahyja istragu.

Izlaz iz neugodne situacije u koju ih je svaki put kad su postavili zahtjev za restitucijom dovodila Ugarska komora — Hennynghovci su počeli tražiti na dvoru. Prvi su uspjeh postigli kada je na intervenciju nadvojvode Karla kralj Maksimilijan 3. XI 1570. izdao ispravu kojom ih oslobađa svake odgo-

⁶⁴ Isto, 207.

⁶⁵ Isto, 244—245.

⁶⁶ Hartnger, n. dj., 109.

⁶⁷ Adamček, n. dj., 236.

⁶⁸ Isto, 237—238.

⁶⁹ NRA, sv. 632, br. 42.

⁷⁰ V. Fraknoi, Monumenta comitialia regni Hungariae V, Budapest 1877, 228.

⁷¹ Isto, 372.

vornosti za Tahyjevo izbacivanje s vlastelinstva i razbijanje banske vojske 1565.⁷² Nakon toga morala je Ugarska komora povući parnicu kojom je uvjetovala njihovu restituciju na susjedgradsko-stubičko vlastelinstvo.

5.

U literaturi se obično tvrdilo da je Tahy 1569. dobio u zakup fiskalni dio susjedgradsko-stubičkog vlastelinstva od Ugarske komore. Zatim su se zbog toga zakupa na komoru svaljivale optužbe kao na krivca što je Tahy postao isključivi gospodar vlastelinstva, jer mu je time omogućeno da čini »još veće strahote«.⁷³ Hartinger je otišao tako daleko da je zbog zakupa optužio Ugarsku komoru kao jednog od faktora »koji je prouzrokovao, neizravno doduše, seljačku bunu.«⁷⁴ Međutim, o tom se zakupu sačuvalo dosta dokumenata iz kojih se vidi da su sve te optužbe neosnovane.

Prije svega, Tahy posjede nije primio u zakup od Ugarske komore. U lipnju 1569. za vrijeme svog boravka u Beču, on je izmolio taj zakup lično od vladara. Svoju je molbu Tahy podnio zajedno s potraživanjima prema državnoj blagajni za uzdržavanje vojske u Kaniži, gdje je bio zapovjednik kraljevskih konjanika. Njegova potraživanja iznosila su ukupno 4888 forinti.⁷⁵ Sudeći prema svemu, on je predlagao da se oba pitanja riješe povezano, tj. da se preko zakupa vlastelinstva namire njegova potraživanja. Nakon Tahyjevih pregovora s vladarem, zaključen je 23. VI 1569. ugovor o zakupu fiskalnog dijela susjedgradsko-stubičkog vlastelinstva, a nekoliko dana kasnije, 29. VI 1569, sklopljen je sporazum o naknadi iz sume tog zakupa Tahyjevih potraživanja za uzdržavanje vojske u Kaniži. Tahy se posebnom ispravom obavezao da će poštivati sve klauzule tih ugovora.⁷⁶

U prvom dokumentu određen je godišnji iznos zakupa na 4500 forinti s isplatom u dva roka. Iako je Maksimilijan u jednoj ispravi naveo da davanjem u zakup tih posjeda želi prekinuti »svađe i stalne tužbe« između Tahyja i provizora Grdaka,⁷⁷ očigledno je da se pri sklapanju tog ugovora rukovodio neposrednim materijalnim interesima. Teško da je pri tom ozbiljnije uziman u obzir Tahyjev odnos prema seljacima, iako je cijeli drugi odjeljak ugovora posvećen tom pitanju. U tom odjeljku Tahyju se zabranjivalo da za vrijeme zakupa opterećuje seljake »neuobičajenim teretima, plaćanjima, službama i radovima«, ali kako je odjeljak završavao klauzulom da ta ograničenja ne vrijede za kmetove na njegovoj polovini vlastelinstva (»salva tamen libertate medietatis suae«), s obzirom na to da su kmetovi bili zajednički, spomenute odredbe nisu Tahyja ni formalno obavezivale.⁷⁸ U sporazumu od

⁷² Bojničić, Kraljevske darovnice, odnoseće se na Hrvatsku, VZA XI, 1910, 6—7.

⁷³ Kukuljević, Medvedgrad, 63; isti, Susjedgrad, 6; F. Šišić, Dva hrvatska buntovnika, Brastvo XVIII, Beograd 1923, 22 (dalje: Šišić, Brastvo XVIII).

⁷⁴ Hartinger, n. dj., 110—111.

⁷⁵ Adamček, n. dj., 285.

⁷⁶ Isto, 264—266

⁷⁷ Isto, 264.

⁷⁸ NRA, sv. 599, br. 15.

29. VI 1569. o naknadi kaniških dugova bilo je određeno da Tahy prve dvije godine plaća fisku samo 2500 forinti, a ostatak od 2.000 da zadržava za podmirenje svojih potraživanja. Treće godine trebalo je da iz tog zakupa podmiri preostalih 888 forinti.⁷⁹

Posebni kraljevi komesari, komorski vijećnik Juraj Hozzutoty i tridesetničar iz Nedelišća Andrija de Methnicz, obavili su predaju komorskog dijela vlastelinstva Tahyju. O toj se predaji sačuvala kraljeva instrukcija i izvještaj komesara poslije obavljena posla.⁸⁰ U instrukciji su bili potanko naznačeni svi poslovi koje su komesari trebali obaviti kod primopredaje. Tahy je uz posjede dobivao sav vlastelinski inventar. Popis tog inventara, zajedno sa spiskom kmetova, komesari su bili dužni deponirati kod Ugarske komore. Trebalo je da rasprodaju sve zalihe poljoprivrednih proizvoda koje zateknu na vlastelinstvu. Provizor Grdak nije unaprijed upoznat s ugovorom o Tahyjevoj arendi; o njemu je saznao tek kada su mu komesari predali carski dekret kojim se oslobađa dužnosti.⁸¹ Za vrijeme boravka u Susjedgradu komesari su s Tahyjem pretresli sva pitanja oko zakupa. Raspravljalo se čak i o takvim pojedinostima kao što je podjela vrijednosti sjemenja zasijanih žitarica. U svom izvještaju konstatirali su da je Grdak upravu vlastelinstvom vodio neuredno te da prije konačnog razrješenja dužnosti mora podnijeti posebne račune. Nakon svega toga, Tahy je 20. VII 1569. preuzeo cijelo vlastelinstvo. Prema posebnom kraljevu nalogu komesari su prvih 2500 forinti arende predali vojnim vlastima za utvrđivanje Kaniže.⁸²

Tahyjev trogodišnji zakup (1569—1572) komorskog dijela susjedgradsko-stubičkog vlastelinstva bio je period daljeg zaoštavanja klasne borbe na tim posjedima. To se obično zaključuje već iz same činjenice da je Tahy tada raspolagao sudbinom kmetova potpuno samostalno, iako, na žalost, postoji vrlo malo izvora o stvarnim prilikama u tom periodu.

Sada su izgledali Hennynghovaca da će se brzo vratiti na vlastelinstvo bili minimalni. No oni ipak nisu prekinuli svoju borbu. Spomenuto je da su u toj borbi počeli tražiti podršku dvorskih krugova. Put za njihov povratak na Susjedgrad bio je otvoren vladarevom odlukom o anuliranju parnice koju je protiv njih pokrenuo ugarski fisk. Hennynghovci su za tu Maksimilijanovu »milost« platili 10000 forinti; između njih i cara bio je početkom 1571. sklopljen sporazum da će im na račun »globe« od 10000 forinti biti vraćeni susjedgradsko-stubički posjedi još u toku te godine.⁸³ Tako se bez mnogo buke riješila komplicirana parnica koju ranije nisu mogli pokrenuti s mrtve tačke ni apeli obaju sabora, a ni oštroumlje istaknutih pravnika iz obje kraljevine. Međutim, restitucija Hennynghovaca na vlastelinstvo odvijala se u praksi uz mnogo poteškoća. Vlastelinstvo se nalazilo u Tahyjevim rukama, te je pretrebalo trebalo s njim prekinuti ugovor o zakupu. Na dvoru su odlučili da najprije ponovo uspostave na Susjedgradu komorsku upravu i da Hennynghovce dovedu tek poslije reguliranja svih otvorenih pitanja s Tahyjem.

⁷⁹ A d a m č e k, n. dj., 265.

⁸⁰ Isto, 262, 268—272.

⁸¹ Isto, 263—264.

⁸² Isto, 267.

⁸³ Isto, 297—298.

Sa zadatkom da od Tahyja oduzmu zakupljeni dio posjeda i da uvedu komorsku upravu poslani su u kolovožu 1571. kraljevski komesari Franjo Nagwathy i Jakob Wyzkelethy. Međutim, njihova se misija završila potpunim neuspjehom, jer je Tahy odbio da preda zakupljene dijelove. On je čvrsto branio ugovor iz 1569. tvrdeći da taj ugovor može prestati tek u lipnju 1572, nakon podmirenja njegovih potraživanja za vojsku u Kaniži. Pozvao se također i na klauzulu ugovora kojom mu prestanak zakupa treba najaviti tri mjeseca prije isteka godine, što nije bilo učinjeno. Na sva diplomatska uvjerenja komesara, Tahy je rezolutno odgovorio da će na ugovoru iz 1569. insistirati uz cijenu svog života. Komesari su inače realno ocijenili da za uvođenje komorske uprave ne mogu protiv Tahyja upotrijebiti nasilna sredstva. Svako bi nasilje, po njihovu mišljenju, izazvalo protiv Tahyja pobunu kmetova, jer bi tako saznali da se suprotstavlja povratku komorske uprave.⁸⁴

Tahy je povodom spomenutog pokušaja restitucije napisao vladaru dva pisma. Prvo, iz kolovoza 1571, pokazuje da on još nije znao da se iza restitucije komorske uprave skriva Maksimilijanov sporazum s Hennynghovcima. Upozoravao je npr. kralja na svoje neprilike s Grdakom i molio da ih ne ponavlja dovodenjem novih komorskih oficijala na vlastelinstvo. Njemu je tada bilo teško i povjerovati da se na ta dobra mogu vratiti njegovi »neprijatelji« (adversarii), tj. Hannynghovci.⁸⁵ Tek u drugom pismu, upućenom na dvor iz komore 5. XII 1571, Tahyju je jasno da upravo ti neprijatelji treba da se vrata na Susjedgrad. Tada je ogorčeno tvrdio da je to protiv »slobode kraljevine, kraljevskog dostojanstva i plemićkog prava«.⁸⁶

Unatoč Tahyjevu otporu, komorska je uprava na susjedgradsko-stubičko vlastelinstvo uvedena prije isteka trogodišnjeg zakupa. U studenom 1571. na Susjedgradu su ponovo boravili kraljevski komesari Franjo Nagwathy i Juraj Hozzutothy. Hennynghovci su tim komesarima predujmili od svoje globe 1000 forinti i Tahyju je isplaćena posljednja rata dugova za uzdržavanje vojske u Kaniži (888 forinti).⁸⁷

6.

Nova komorska uprava uvedena je na susjedgradsko-stubičko vlastelinstvo potkraj 1571. Za provizora u Susjedgradu postavljen je Nikola Hrlenović, knjigovođa (rationista) iz doba Grdakove uprave. Komorski kaštelan u Donjoj Stubici postao je Ivan Bakšaj. Njihova je uprava imala zadaću da pripremi povratak Hennynghovaca, ali su novi komorski oficijali, poput svoga prethodnika Grdaka, uspostavili i tijesnu suradnju sa seljacima. Činjenica da je ta uprava uvedena protiv Tahyjeve volje bila je dovoljan razlog da je Tahy svim sredstvima nastojao onemogućiti njezin rad. Iako su kmetovi u proljeće 1572. tvrdili da je njihova buna uperena samo protiv Tahyja, Hrlenović nije uspio ostvariti nikakve prilode. Tome su pridonijele mnoge mjere

⁸⁴ Isto, 285.

⁸⁵ Isto, 281—282.

⁸⁶ Isto, 283.

⁸⁷ Isto, 285.

koje je protiv njegovih ljudi poduzeo Tahy. Od svibnja 1572. komorski su službenici bili zatvoreni u susjedgradskoj tvrđi, Tahyjevi su ljudi uveli kontrolu njihove pošte, a provizor Hrlenović je 18. V i formalno uhapšen. Tek se jedan komorski vratar uspio iskrasti iz tvrđe da protiv tih, i različitih drugih nasilja, podnese tužbu.⁸⁸

U srpnju 1572. u Slavoniju je stigla kraljevska komisija sa zadaćom da umiri pobunjene seljake i uvede na susjedgradsko-stubičko vlastelinstvo porodicu Hennyngh. Svi poslovi oko restitucije bili su završeni početkom kolovoza te je Uršula Meknyczer, zajedno sa svojim zetovima, konačno 6. VIII 1572. uvedena u Susjedgrad, sedam godina poslije njegova napuštanja.⁸⁹ U vrijeme rada kraljevske komisije Tahy se nije protivio toj restituciji; jedino je 27. VII zatražio da se pri njezinu provođenju poštuju njegova prava.⁹⁰ Uložio je zatim protest zbog toga što su na vlastelinstvo uvedeni i Uršulini zetovi — Mihajlo Kerečenji, Matija Konjski i Stjepan Gregorijanec — koji, po njegovu mišljenju, ondje nisu imali nikakva posjedovna prava.⁹¹ No pitanje prisustva na vlastelinstvu tih zetova zaoštrio je tek kasnije, kad je uvidio da u njima dobiva energične oponente.

Hennynghovci su poslije svog povratka na vlastelinstvo izmijenili držanje prema kmetovima. Počeli su se suprotstavljati daljoj borbi seljaka protiv Tahija, jer je ta borba pogađala i njihove interese kao feudalnih gospodara. To ipak ne znači da su prekinuli borbu oko vlastelinstva. Između njih i Tahyja nakupilo se u toku vremena previše mržnje, a povratak je također stvorio mnogo novih elemenata za sukobe. Glavno područje novih sukoba postala su različita pitanja oko uživanja aloda. Tahy je odbijao podjelu novih aloda i poljoprivrednih površina, a Hannynghovci su se protivili jednostranim eliberacijama kmetova, koje je on provodio, tvrdeći da to vodi smanjivanju njihovih feudalnih prihoda; protestirali su protiv protjerivanja župnika iz Stenjeveca, itd.⁹²

Sukobi suvlasnika susjedgradsko-stubičkog vlastelinstva nastavili su se i poslije seljačke bune 1573. Ali u tom su razdoblju dobili nešto drugačiju formu. U razrješavanje njihovih svađa počele su se tada upletati državne vlasti, jer se vjerovalo da su te svađe glavni uzrok seljačke bune. Na Susjedgradu je 15. III 1573. boravila posebna kraljevska komisija koja je uređivala odnose između Tahyja i Hennynghovaca. Tom su prilikom predani i jednoj i drugoj strani kraljevi nalozi kojima se zabranjuje izazivanje novih svađa.⁹³ No ti su mandati postojeće antagonizme potisnuli samo privremeno, jer je ban Drašković morao u ljeto 1573. ponovo intervenirati da se među njima uspostave snošljivi odnosi. Čini se da to nije bilo ni najmanje lako, jer je ban 3. IX 1573. opet molio kralja da ga ne opterećuje poslovima oko Susjedgrada.⁹⁴ Konačni izlaz iz tih sukoba vlasti su pokušale pronaći u diobi vlaste-

⁸⁸ Isto, 289—290.

⁸⁹ Isto, 293.

⁹⁰ Isto, 291.

⁹¹ Isto, 296.

⁹² Isto, 299—304.

⁹³ Isto, 300.

⁹⁴ Račkai, Gradja, Starine JAZU VII, Zagreb 1875, 309.

linstva. U Susjedgrad je početkom veljače 1574. stigla nova kraljevska komisija s nalozima o podjeli posjeda. Ali dioba nije provedena kao što je predlagao 1564. Bathory — stvaranjem dvaju novih vlastelinstava, već je svaka parcela i svako selo posebno podijeljeno te su bivši suvlasnici i dalje ostali u gospodarskom kontaktu na bezbroj mjesta.⁹⁵ Hennynghovci su pri diobi, kako se tužio Tahyjev sin Gabrijel, nastojali prigrabiti plodnije dijelove.⁹⁶

II

KLASNA BORBA I POBUNE SELJAKA

1564—1573.

1. *Preduvjeti i početak borbe seljaka protiv Tahyja*

Prije izbijanja općeg seljačkog ustanka 1573. susjedgradsko-stubički kmetovi stekli su mnoga iskustva u klasnoj borbi. Njihova borba nije bila usamljena pojava u tadašnjoj Hrvatskoj. Porast klasnih antagonizama u XVI st. može se u različitim oblicima vidjeti na mnogo mjesta. Već se u zapisu strezanskog urbara (oko 1520) porast tog antagonizma izražava tvrdnjom o đavolskoj prirodi seljaka i njihovoj mržnji prema feudalnoj gospodi.⁹⁷ U grižanskom urbaru iz 1544. odrazila se borba cijele seljačke općine protiv uvođenja novih feudalnih tereta. Taj urbar sadrži i zahtjeve »puka griškoga« da se ponovo utvrde »zakoni naše stare, prave« i energične optužbe protiv vlastelinskog upravitelja zbog povećanja nekih daća. Isprave iz druge polovine XVI st. pokazuju da je borba grižanske općine urodila plodom.⁹⁸

Polovinom XVI st. počeli su pružati otpor teškim teretima na građenju tvrđe kmetovi zagrebačkog kaptola iz okolice Siska. Zbog tih radova pobunili su se 1544. kmetovi iz Donje Dužice. Kaptol je za svladavanje njihova otpora morao upotrijebiti brahijalnu silu.⁹⁹ Istodobno je općina podanika iz Siska odbila izručenje 10 osoba optuženih zbog nekih prekršaja. Općina se žalila što je unazad nekoliko godina podvrgnuta pretjerano teškim porezima.¹⁰⁰ Otpor kaptolskih podložnika radovima na utvrđivanju Siska bio je toliko raširena pojava da su kanonici 1554. ovlastili lektora da sve nepokornike kažnjava po kratkom postupku.¹⁰¹ Podložnici opatije Topusko također su pružili otvoreni otpor uvođenju novih feudalnih tereta (komutacija dese-

⁹⁵ Adamček, n. dj., 106—160.

⁹⁶ Isto, 308—309.

⁹⁷ Grafenauer, Kmečki upori na Slovenskem, Ljubljana 1962, 210.

⁹⁸ Lopašić, Hrvatski urbari, Zagreb 1894, 83, 85—91.

⁹⁹ U izvodu prihoda sisačkog vlastelinstva 1544. zabilježen je prihod »pro rebellione et contumatione colonorum de Inferiori Duscza ad labore[m] castr[is] venire nolentium...« (KAZ, ACA, sv. 31, br. 63), a u »Connumeratio vini decimalis« iz iste godine zapisano je: »Decem cubulos eiusdem vini decimalis ebibit bellum in Dusycza...« (isto, sv. 43, br. 44).

¹⁰⁰ KAZ, ACA, sv. 35, br. 59.

¹⁰¹ Isto, sv. 94, br. 62.

tine i uvođenje nove tlake). Novim teretima pružali su naročito žestok otpor predijalci. Protiv topuskih podložnika povedena je 1551. istraga zbog nepokornosti.¹⁰² Ustupcima zemaljske gospode bio je 1571. razriješen sukob između zagrebačkog kaptola i njegovih podložnika iz sela Novaka, Otoka, Sopa i Narta. Kaptol je na traženje tih sela morao pristati na dokidanje nekih podavanja i službi, iako ih je tek nedavno uveo.¹⁰³ Saborski zapisnici od 25. IX 1567. i 25. VII 1568. svjedoče o tome da su seljački nemiri sporadično izbijali na mnogim vlastelinstvima tadašnje Slavonije.¹⁰⁴ Polovinom 1572. pobunili su se kmetovi oko Ludberga.¹⁰⁵

Poseban oblik društvenih antagonizama u XVI st. bila je borba plemićkih općina protiv potiskivanja u kmetstvo.¹⁰⁶ To je na jednoj strani bila borba za određene privilegije, ali je na drugoj strani istodobno borba protiv feudalne eksploatacije s mnogo dodirnih tačaka s klasnom borbom kmetova. Turopoljska općina se npr. borila za svoj opstanak gotovo sto godina: od 1478, kada je Ivan Tuz uveo u turopoljski kaštel svoje strijelce, pa sve do 1553, kada je taj kaštel konačno vraćen općini.¹⁰⁷ Protiv feudalnog pritiska velikaške porodice Erdödy bunila se nekoliko puta plemićka općina Draganić.¹⁰⁸ Draganićani su sudjelovali u seljačkoj buni 1573, a potkraj XVI st. podigli bunu pod vodstvom »nekoliko pismenih zlobnika« (nonnullorum litteratorum malevolum hominum). Poslije te bune, grof Petar Erdödy pretvorio je Draganićane u kmetove i nametnuo im teške daće.

Odnosi između gradova i feudalaca u XVI st. također su bili ispunjeni neprekidnim sukobima. Defenzivne borbe građana protiv nasrtaja feudalaca na njihove privilegije trajale su sve do polovine XVII st. U drugoj polovini XVI st. vodili su npr. građani Koprivnice borbe protiv vojnih vlasti (kapetana tvrđe), Krapine protiv Keglevića i Sekelja, trgovišta Jastrebarskoga protiv Erdödyja, itd.

Društveni antagonizmi u XVI st. nisu dovoljno istraženi. No bez obzira na to, oni pokazuju da antifeudalna borba susjedgradsko-stubičkih kmetova nije bila usamljena pojava. Velika pažnja koja se uvijek poklanjala samo njihovoj borbi proizlazila je iz uloge kmetova tog vlastelinstva u ustanku 1573, zatim iz relativnog obilja izvora, a često i iz posebnih koncepcija o uzrocima bune. Osobitosti razvitka susjedgradsko-stubičkog vlastelinstva svakako su imale utjecaja na konkretnu klasnu borbu. U suvremenoj historiografiji odbacuje se tretiranje Tahyjevih nasilja kao glavnog uzroka bune, ali se ipak dosta pažnje posvećuje međusobnoj borbi Tahyja i Hennynghovaca oko posjeda. Grafenauer npr. smatra da je uz tu borbu povezan nastanak prvih pobunjeničkih žarišta, iako je daleko od toga da, poput Hartingera, u sukobima feudalaca traži glavni uzrok bune 1573.¹¹⁰

¹⁰² Isto, sv. 94, br. 26.

¹⁰³ KAZ, Protokol br. 3, str. 10—11.

¹⁰⁴ Šišić, Saborski spisi III, 175, 219.

¹⁰⁵ Hartinger, n. dj., 126.

¹⁰⁶ Historija naroda Jugoslavije II, 436—438.

¹⁰⁷ Laszowski, Povijest pl. općine Turopolje I, Zagreb 1910, 56—78.

¹⁰⁸ Grafenauer, n. dj., 210.

¹⁰⁹ NRA, sv. 61, br. 4.

¹¹⁰ Grafenauer, n. dj., 203.

Iako problem utjecaja međusobnih borbi feudalaca na izbijanje bune nije jednostavan, može se slobodno reći da su te borbe same po sebi imale vrlo ograničeno značenje. Oružani sukobi feudalaca sačinjavaju imanentnu osobinu feudalizma. U Hrvatskoj je u XVI st. bilo mnogo malih ratova između plemićkih i velikaških porodica. Takva je npr. početkom tog stoljeća bila borba između Benedikta Bathyanyja i Ivana Banffyja, koji su zajednički držali nekoliko posjeda.¹¹¹ Kasnije je bilo oružanih sukoba između Zrinskih i Frankopana, te Zrinskih i Tahyja.¹¹² Prema svojim ličnim neprijateljima redovito su primjenjivali oružana nasilja Baltazar Alapić, Jakob Sekelj, Stjepan Berislavić, ban Petar Erdödy, kao i mnogi drugi.¹¹³ Neposredno pred seljačku bunu vodili su braća Sekelji pravi rat protiv Keglevića zbog Krapine i Kostela. Njihove su borbe štoviše bile mnogo žešće nego konflikti između Tahyja i Hennynghovaca.¹¹⁴ Za međusobne borbe feudalaca bilo je karakteristično da su u njima, osim vlastelinskih banderija, sudjelovali masovno i kmetovi. Kmetovi su npr. činili glavninu snaga kojima su Bathyanyjevi oficijali napadali Banffyjeve posjede; Sekelji su za napade na Kegleviće doveli svoje kmetove iz Štajerske. Te su borbe kmetovima nanosile i najviše štete. »Zaraćene« stranke obično nisu mogle prodirati u zamkove, gdje je bila imovina feudalaca, pa su se zadovoljavale pljačkanjem i uništavanjem imovine nezaštićenih seljaka.

U sličnim sukobima sudjelovali su susjedgradski kmetovi prije Tahyjeva dolaska na vlastelinstvo. Oni su se 1562/63. borili s oficijalima bana Erdödyja iz Okića koji su za osvajanje zemalja na Susjedgradu sastavili odred »stranaca iz Kranjske koji uvijek lutaju po Kraljevini tražeći posao« (extraneos de Carniola qui semper in regno vagantes et labores quarentes).¹¹⁵

U vezi s navedenim karakteristikama sukoba između feudalaca opravdano je postaviti pitanje je li uključivanje kmetova u borbu između Tahyja i Hennynghovaca, i to isključivo na strani drugih, predstavljalo uobičajeno angažiranje kao u sličnim sukobima ili su tu odmah u početku bili prisutni i dublji razlozi, tj. je li u tim borbama postojao i određeni klasni interes samih seljaka. Podaci koje sadrži tužba Uršule Meknyczer iz 1564. dopuštaju da se sudjelovanje seljaka u tim borbama shvati kao klasna borba. U toj je tužbi navedeno da je Tahy odmah po svom dolasku na vlastelinstvo počeo teško tlačiti kmetove i ometati njihove kontakte sa starim gosopodarima.¹¹⁶ Kmetovi su dakle vrlo brzo, za pola godine, iskusili Tahyjeve metode eksploatacije, tako da su u pobjedi porodice Hennyngh mogli gledati svoje oslobođenje od tereta koje je počeo uvoditi novi gospodar. Prema tome u sudjelovanju seljaka pri Tahyjevu protjerivanju s vlastelinstva bio je prisutan i klasni interes seljaka, iako nedovoljno odvojen od međusobnog razračunavanja njihove zemaljske gospode. Seljaci su se masovno priključili Hennyngh-

¹¹¹ NRA, sv. 345, br. 2—49.

¹¹² Isto, sv. 29, br. 39; sv. 447, br. 33—40.

¹¹³ Isto, sv. 203, br. 12; sv. 136, br. 1; sv. 204, br. 15; sv. 138, br. 23—28.

¹¹⁴ Arhiv ob. Sermage, sv. 1, br. 28, Litt. DD.

¹¹⁵ NRA, sv. 592, br. 28; KAZ, ALC, ser. II, br. 1132, 1135.

¹¹⁶ »... etiam colonos [...] indivisos, idem dominus Tahy diverso modo opprimere incepit ac eisdem colonis aditum ad easdem conquereutes prohibet« (Adamček, n. dj., 167).

hovcima tek pošto su oni vlastitim snagama osvojili susjedgradsku tvrđu. Sudjelovanje oko 3000 kmetova na strani Hennynghovaca u bici protiv banske vojske 3. VII 1565. bilo je već rezultat određenih organizacionih mjera. Na seljake je izvršio utjecaj i seoski kler, koji je bio neprijateljski raspoložen prema Tahyju. Tahy je kasnije tvrdio da je seljake u toj bici predvodilo samo sedam seljaka (primarii, maiores). Banska je vojska u periodu neuspješnog opsjedanja susjedgradske tvrđe pljačkala i palila kmetska sela, te su i ta nasilja potakla seljake da sudjeluju u borbi.

Izjave seljaka koje nisu ušle u konačnu redakciju isprave o istrazi 1567. to potvrđuju. One pokazuju da su seljaci imali dovoljno vlastitih razloga da potpomognu Hennynghovce u bici s plemićkom insurekcijom. Seljaci iz Brdovca tužili su se da im je Petar Ratkaj »tempore tumultus« oteo 800 komada stoke. Mnogi su zbog toga potpuno osiromašili. Seljaci iz Pušće pretrpjeli su velike štete također od Ratkajeve jedinice. Braća Keglevići ubili su u Golubovcu 8 seljaka i razgrabili njihovu imovinu. Njihova jedinica izvršila je različita nasilja i u oroslavskoj sučiji. U Novacima i Stupniku kaznene akcije protiv seljaka predvodili u Gašpar Alapić i Ivan Mranjavčić.¹¹⁷

U literaturi je redovito isticano da je povlačenje Hennynghovaca i Tahyjev povratak na vlastelinstvo značilo pogoršanje položaja kmetova.¹¹⁸ Problematično je međutim kakvo su pri tom značenje imala Tahyjeva razračunavanja s pristašama Hennynghovaca, a kakvo uvođenja novih oblika eksploatacije. Poznato je da su u vrijeme Tahyjeva povratka počeli bježati s vlastelinstva kmetovi. Mnogi od njih bili su seljaci koji su sudjelovali u akcijama Hennynghovaca. Ostavljajući porodice i imovinu, veća grupa seljaka sklonila se na posjede oko Brežica.¹¹⁹ Neki su pobjegli u zagrebački Gradec. Među njima bio je prugar ispod Susjedgrada Stepan Vamoš.¹²⁰ Drugi su pobjegli na predij kanonika Mikulića u Vrapču, ali su ih ondje u nekoliko navrata lovili Tahyjevi ljudi.¹²¹ Emigriranje kmetova zbog straha od represalija bilo je tako masovno da je u prvi mah zabrinulo samog Tahyja te je zamolio kanonika Mikulića da ih nagovara da ne bježe, jer se, osim sedmorici glavnih kolovođa, neće dogoditi nikome ništa.¹²² Unatoč tome, bježanje kmetova nastavilo se i dalje. Činjenica da su o njemu znali svi plemići koji su 1567. svjedočili u istrazi, iako je među njima bilo više takvih kojima su bila nepoznata razračunavanja s oficijalima, također potvrđuje da je ono bilo masovno.

Kao razlog bježanja kmetova svjedoci u istragama 1567. navodili su »strah od rečenoga gospodina Tahyja« i njegovu tiraniju. Tahy je priznavao to bježanje, ali je tvrdio da su svi odbjegli kmetovi (coloni fugitivi) sudjelovali u bici protiv kraljeve vojske 1565. Njegova objašnjenja nisu zadovoljila vladara, koji je raspolagao informacijama da kmetovi bježe zbog Tahyjeve okrutnosti.¹²³ Bježanje kmetova sa susjedgradsko-stubičkog vlastelinstva izazvano

¹¹⁷ Adamček, n. dj., 196, 233—235.

¹¹⁸ Hartinger, n. dj., 207 i dr.

¹¹⁹ Adamček, n. dj., 217.

¹²⁰ Bojničić, VZA XII, 21; NRA, sv. 632, br. 37.

¹²¹ »ibique per homines domini Tahy aliquoties perquistiti fuissent« (Bojničić, VZA XII, 20).

¹²² Isto, str. 20.

¹²³ Adamček, n. dj., 214, 223.

je također Tahyjevom ekonomskom politikom. Stjepan Grdak je tvrdio da su ga osobito izazivale pretjerano velike novčane daće.¹²⁴ Osim osoba za koje se može ustanoviti da su stvarno bile suradnici Hennynghovaca, Tahy je ekspropirao imanja i mnogih drugih podložnika, posjedi su oduzeti gotovo svakom petnaestom seljaku na vlastelinstvu.

Gotovo svi autori ističu da su na klasnu borbu susjedgradsko-stubičkih seljaka utjecali Hennynghovci i poslije svog odlaska s vlastelinstva. No većina ipak smatra da su oni počeli surađivati s buntovnim seljacima tek 1571—1572, nakon što su za svoj povratak na posjede iscrplili sva legalna sredstva. Iz tog perioda potječu podaci o kontaktima Stjepana Gregorijanca sa seljacima preko Šajnovića.¹²⁵ Grafenauer je međutim upozorio da su Gregorijanci s Mokrica mogli i ranije održavati sa seljacima veze.¹²⁶ Na njihove posjede preko Sutle sklonilo se najviše seljaka emigranata, a u odnosima između Gregorijanca i Tahyja prevladavali su i poslije povlačenja Hennynghovaca vrlo oštri sukobi. Tahy je sredinom 1566. uhapsio Gregorijančeva kaštelana Mihajla Krajača na susjedgradskom teritoriju.¹²⁷ Početkom 1567. tužio je Ambroza Gregorijanca zbog aktivnog miješanja u susjedgradske poslove i otvorenog neprijateljstva.¹²⁸ Gregorijančevi službenici iz Mokrica i Brežica vršili su 1570. čak i oružane napade na Tahyjeva susjedgradska dobra.¹²⁹

U vezi s problemom utjecaja na klasnu borbu susjedgradsko-strubičkih seljaka u dosadašnjoj literaturi premalo se pažnje posvećivalo ulozi komorske uprave. Naprijed je izneseno dovoljno podataka iz kojih se vidi da predodžba o provizoru Grdaku i njegovim suradnicima samo kao pasivnim objektima Tahyjevih nasilja ni najmanje ne odgovara stvarnosti. Štoviše, na osnovu mnogih činjenica može se utvrditi da je njihov utjecaj na borbu seljaka bio znatno veći od utjecaja porodice Hennyngh. U tom utjecaju leži ključ za objašnjenje nekih postupaka seljaka prije bune, pa čak i nekih elemenata ustaničkog programa 1573. Provizor Grdak je odmah nakon prvih sukoba s Tahyjem shvatio da u predstojećoj borbi posebno značenje ima seljačko nezadovoljstvo. Iako su se u njegovim predstavkama komori Tahyjevi prekršaji protiv seljaka nalazili na istom nivou kao i druge povrede komorskih interesa, on je u praksi seljačkom nezadovoljstvu i određenim oblicima borbe protiv Tahyja pružao otvorenu podršku. To je katkada bilo čak u suprotnosti s intencijama Ugarskog komorskog vijeća. Spremnost provizora Grdaka da podržava seljake išla je međutim samo do određene granice. On se trudio da antifeudalno raspoloženje seljaka usmjerava protiv Tahyja, a istupio je protiv njih onog momenta kada mu je to prestalo polaziti za rukom. Već je samo uspostavljanje komorske uprave na susjedgradsko-stubičkim posjedima (potkraj 1566) unijelo neke nove kvalitete u odnose između Tahyja i podložnika. Komorski oficijali usprotivili su se npr. »taksacijama« kmetova, razračunavanju sa suradnicima Hennynghovaca, eksproprijacijama itd. Njihovom

¹²⁴ Isto, 219—220.

¹²⁵ Horvat, n. dj., 21; Hartinger, n. dj., 113; Šišić, Brastvo XVIII, 21.

¹²⁶ Grafenauer, n. dj., 208.

¹²⁷ KAZ, Protokol br. 2, str. 149.

¹²⁸ Adamček, n. dj., 209—210.

¹²⁹ Šišić, Saborski spisi III, str. 295.

inicijativom počeo se u odnose između Tahyja i kmetova miješati vladar već 1566.

Vladar je intervenirao kod Tahyja zbog odnosa prema kmetovima prvi put 30. XII 1566. Maksimilijan ga je tada opomenuo zbog »surovijeg postupanja prema kmetovima nego što je pravo« (colonos [...] durius quam par est tractare) i njihova protjerivanja s vlastelinstva.¹³⁰ U pismu iz Praga 15. IV 1567. car je ponovo tražio od Tahyja da svoj odnos prema kmetovima izmijeni.¹³¹

U toku 1566. protiv Tahyja je podnijela vladaru tužbu grupa seljaka koja je sa Susjedgrada pobjegla na posjede preko Sutle. Iako je izvan sumnje da su te seljake potpomagali Hennynghovci, njihova je tužba prvi samostalni istup samih seljaka protiv Tahyja. Ti su seljaci, »lutajući i skrivajući se po provincijama«, uspostavili veze s komorskim oficijalima na Susjedgradu. Na savjet tih oficijala izradili su popis svih dobara i stvari koje su izgubili zbog Tahyjevih nasilja, a u pismu od 25. III 1567. iz Brežica zamolili su ih da posreduju kako bi vladar što prije »učinio kraj njihovim nevoljama«. ¹³² Istup te grupe seljaka, a među njima su bjegunci iz brodovačke sučije bili najbrojniji, uživao je podršku kako Hennynghovaca, tako i komorske uprave. Nije isključeno da su ti seljaci utjecali i na kmetove koji su ostali na vlastelinstvu. Njihovo »lutanje« i »skrivanje« po slovenskim provincijama bilo je svakako značajan faktor u izgrađivanju veza uoči bune 1573.

Borba seljaka protiv Tahyja iscrpljivala se u periodu 1566—1567. u podnošenju tužbi i traženju vladarevih intervencija. Nju su u tom pravcu usmjevali komorski oficijali. Osim tužbe odbjeglih kmetova, u toj je borbi posebno značenje imalo svjedočenje kmetova u velikoj istrazi u srpnju 1567. Ali toj istrazi ipak ne treba pripisivati da je stvorila među seljacima iluziju o »carskoj pravедnosti«, jer je tu iluziju kod seljaka izgrađivala i podržavala komorska uprava u svakodnevnoj praksi, kako u doba provizorata Stjepana Grdaka (1566—1569), tako i u doba provizorata Mihajla Hrlenovića (1571—1572). Istraga 1567. je međutim svakako značajna kao momenat u uobličavanju i poticanju seljačkog nezadovoljstva. Tahy je vjerojatno stoga 1569. energično zabranio ponovno saslušavanje susjedgradsko-stubičkih kmetova.

Iako su seljaci u periodu 1564—1567. surađivali sa svim snagama unutar feudalne klase koje su se borile protiv Tahyja, njihova borba ipak nije bila obični privjesak međusobnog razračunavanja feudalaca. To naročito uvjerljivo pokazuje brzina kojom je 1567. prerasla iz nezadovoljstva protiv Tahyja u antifeudalnu pobunu.

2. Buna zbog rekomutacije crkvene desetine 1567.

Objelodanjena građa sadrži vrlo oskudne podatke o nemirima prije bune 1571/72. Osim općenitih vijesti u saborskim zaključcima, koje se mogu odnositi i na druga vlastelinstva, o njima nešto konkretnije podatke sadrže izjave

¹³⁰ A d a m č e k, n. dj., 209.

¹³¹ Isto, 223.

¹³² Isto, 217.

Ilije Gregorića i Matije Fistrića dane u istrazi poslije bune 1573. Iz tih se izjava saznaje da su glavni poticaj za pobunu 1571/72. dali stubički kmetovi, koji su još ranije došli u otvoren sukob s Tahyjem. Na osnovu toga što je Gregorić 11. IV 1573. izjavio da je taj raniji sukob izbio prije tri godine, obično se određuje da su nemiri u Donjoj Stubici počeli 1570.¹³³ Međutim, time ostaje neobjašnjeno zašto je Fistrić 23. II 1573. tvrdio da su stubički nemiri počeli prije sedam godina, tj. oko 1566.¹³⁴ Taj je nesklad međutim samo prividan, jer se iz konteksta Gregorićeve izjave jasno vidi da se početak nemira na Stubici, kako ga on izlaže, ne može određivati prema datumu njegova saslušavanja, već samo prema događajima 1571/72.¹³⁵ Prema tome, i po Gregorićevu svjedočenju početak nemira mora se datirati s 1568. U obje izjave, bez obzira na to što u njima i dalje ostaju neke razlike, najvjerojatnije se mislilo na dosad nepoznatu bunu stubičkih kmetova 1567. i ona se određivala kao početak otvorenih sukoba s Tahyjem. Kod obojice je nepreciznost u datiranju te bune iznosila samo godinu dana (1566—1568), a to se može lako opravdati: i Gregorić i Fistrić živjeli su na susjedgradskim posjedima te im kronologija događaja na Stubici nije morala ostati potpuno u svijesti.

Iako se dakle iz Gregorićevih i Fistrićevih izjava doznaje da se na Stubici između 1566. i 1568. nešto zbivalo, ni u tim izjavama, a ni u saborskim zaključcima o tome nema konkretnih podataka. Te podatke sadrži tek korespondencija komorskog provizora Grdaka, iz koje se doznaje da je 1567. na susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu izbila buna zbog rekomutacija crkvene desetine.

O rekomutaciji crkvene desetine iz novčanog u naturalni oblik rente bilo je govora u prvom dijelu ovih priloga kao o glavnom obliku povećanja feudalne eksploatacije. Tamo je ukazano da se tom promjenom stvarno opterećenje seljaka desetinom jako povećalo i da se to naročito osjećalo na području vinske desetine. Inicijativa za promjenu crkvene desetine u naturalni oblik potekla je od Tahyja u srpnju 1567. Tahyju je bilo potpuno jasno da će tom komutacijom osjetno povećati svoje prihode. Ali promjenu u načinu sakupljanja desetine trebalo je da prethodno odobri njezin vlasnik, tj. zagrebački kaptol. Tahy je stoga polovinom srpnja 1567. prvo poveo pregovore o tom pitanju sa zagrebačkim kanonicima, koji su bez ustezanja pristali da se rekomutacija provede, jer im je Tahy istodobno nudio povećanje arende s 200 na 300 forinti godišnje.¹³⁶

No u posao zaključen između Tahyja i zagrebačkih kanonika umiješali su se odjednom komorski provizor Stjepan Grdak i susjedgradsko-stubički seljaci. Grdak je uložio protest zbog povećavanja zakupa za desetinu (nekoliko dana prije 17. VII 1567), a seljaci su dali svoje izjave (fassiones) protiv njene rekomutacije. Tahy je tvrdio da je Grdak stavio zabranu na taj sporazum iz naklonosti prema seljacima i zbog nekoliko njihovih kako god učinjenih

¹³³ Grafenauer, n. dj., 215.

¹³⁴ »Zaigt an: die von Stubicza seyen nun 7 Jar mit dem Tahi Ferenczen vna-
inss.« (Rački, n. dj., 265—266).

¹³⁵ Rački, n. dj., 290.

¹³⁶ Adamček, n. dj., 231—232.

izjava.¹³⁷ Intervencija Grdaka i seljaka bila je povod novih pregovora s kaptolom. Grdak je postigao da se utvrdi novi ugovor o zakupu kojim su ostali po starome i visina arende i način pobiranja desetine. Tahyjeva supruga odmah je energično odbila Grdakov ugovor i zatražila da se desetina sakuplja u naturi, bez obzira na to što je tim pregovorima prisustvovao i njen predstavnik.¹³⁸

Tako se oko pitanja komutacije desetine razvila između Tahyja i komorske uprave borba. Odsudnu ulogu u toj borbi odigralo je jedno Tahyjevo pismo Ugarskoj komori, iako ju je i Grdak 17. VII 1567. izvijestio o svome stavu. Tahyjevo pismo zaprimljeno je u Požunu 23. VII 1567. (poslano je odmah poslije Grdakove intervencije kod zagrebačkog kaptola). Tahy je u tom pismu objasnio da podizanje arende sa 200 na 300 forinti neće značiti za vlastelinstvo nikakvu štetu, jer će se komutacijom istovremeno povećati prihodi. Ukazujući na Grdakovo protivljenje toj transakciji, on je tražio da vijećnici prosude njegov stav s aspekta ekonomičnosti i onda odluče pripada li Grdak među dobre i korisne službenike.¹³⁹ Komora je, potaknuta tim pismom, naredila susjedgradskim oficijalima da prihvate Tahyjev ugovor. Nakon toga su održani treći pregovori s kaptolom na kojima je konačno i jednodušno zaključeno da se zakup poveća, a pobiranje desetine prevede u naturalni oblik.¹⁴⁰

Početak bune opisao je dosta potanko provizor Grdak u svom izvještaju Ugarskoj komori od 11. IX 1567. Kada su potkraj kolovoza oba vlastelina — i Tahy i Grdak — počeli zajednički sakupljati desetinu žitarica u naturi, digli su se na oružje i susjedgradski i stubički kmetovi odbijajući plaćanje desetine na taj način. Iako je buna izbila iznenada, neki se događaji mogu smatrati njenom predigrom. Grdak je još 29. VI 1567. izvještavao komoru da Tahyjeva supruga dovodi na vlastelinstvo nove strijelce. On se zabrinuto pitao koga Tahy namjerava napasti s tolikom vojskom, strahujući da to ne bude komorska uprava.¹⁴¹ Moguće je da je Tahy dovodio te plaćenike predviđajući otpor rekmutaciji crkvene desetine. Seljaci su u toku srpnja 1567. stvarno pokazivali buntovničko raspoloženje: mnogi su svjedočili pred komisijom koja je tada protiv Tahyja na vlastelinstvu provodila istragu, a u njihovim »fasijsama«, koje su preko Grdaka podnijeli zagrebačkom kaptolu, također se mogla vidjeti čvrsta riješenost da se suprotstave novom načinu pobiranja desetine.

Grdak je uspio vrlo brzo smiriti pobunjene kmetove na susjedgradskom dijelu vlastelinstva (prije 11. IX 1567).¹⁴² Tahyjevoj supruzi međutim to nije nikako polazilo za rukom na Stubici. Ondje su naoružani seljaci početkom rujna opsjeli s više strana kaštel i »objavili da oni ni pod kojim uvjetima neće davati desetinu u naturi«. Grdak je smatrao da je uzrok takve odlučno-

¹³⁷ »...ob fauorem rusticorum propter nonnullas fassiones eorum, utcunque factas« (Adamček, n. dj., 232).

¹³⁸ Isto, n. dj., 231.

¹³⁹ »...et si talia pertinerent ad bonos et utiles officiales, nec ne?« (Adamček, n. dj., 232).

¹⁴⁰ Isto, 244.

¹⁴¹ Isto, 243—244.

¹⁴² Isto, 244.

sti i masovnosti ustanka na Stubici, osim komutacije desetine, još i Tahyjeva eksproprijacija nekih seljačkih zemalja koja se upravo tada ondje provodila.¹⁴³

Provizor Grdak smatrao je da tu bunu može lako i brzo likvidirati »jedan vrlo oštar nalog« (firmissimum mandatum) koji bi poslao stubičkim kmetovima sam kralj. Kralj bi trebao narediti seljacima da desetinu moraju davati u naturi, a nepokornicima zaprijetiti pogubljenjem i oduzimanjem imovine. Vjerujući u snagu takva mandata, on je 11. IX 1567. molio ugarske vijećnike da kao najhitniji zadatak poduzmu njegovo ishodaenje kod vladara. Dalji je razvitak bune pokazao da je Grdak bio u zabludi. Iako je Ugarska komora najvjerojatnije poslala seljacima takav mandat, oni se ipak nisu smirili. Na Stubici su nemiri trajali još nekoliko mjeseci.

Često se postavljalo pitanje jesu li nemiri spomenuti u saborskim zaključcima 25. IX 1567. i 25. VII 1568. povezani s događajima na Susjedgradu i Stubici. Oba zaključka sadrže odredbe o načinu ugušivanja seljačkih nemira, a u oba je slučaja to pitanje stavljeno na dnevni red na inicijativu nekoliko velikaša i plemića, te je očigledno da su istovremeno izbile pobune na više mjesta.¹⁴⁴ Zaključak sa sjednice 25. IX 1567. svakako se mogao odnositi i na stubičku bunu, koja je još uvijek trajala. Na nju se u potpunosti mogu primijeniti gotovo svi opći podaci o karakteru seljačkih nemira navedeni u tom zaključku: na Stubici su kmetovi ustali s oružjem protiv zemaljske gospode, rekomutacijom desetine bila su narušena njihova stara prava, a početak bune značio je obustavljanje plaćanja svih daća.

Poslije Grdakova pisma od 11. IX 1567. o buni stubičkih kmetova nema direktnih podataka sve do kraja godine. Čini se da se ta buna u jesen održavala samo kao retencija feudalnim daćama. Ali u tom se razdoblju ipak moralo nešto promijeniti u odnosima između kmetova i komorske uprave, jer provizor Grdak kasnije nije pisao o kmetovima s takvim neprijateljstvom kao što je to učinio u izvještaju od 11. IX 1567.

Seljaci su u listopadu ili studenom poslali u Beč svoju deputaciju s tužbom zbog rekomutacije desetine.¹⁴⁵ Na slanje te deputacije, čini se, utjecao je i provizor Grdak.

O Tahyjevim akcijama potkraj 1567. na ugušivanju te bune dosta podataka sadrže dva Grdakova pisma Ugarskoj komori. Prema Grdakovu memorijalu od 21. I 1568, Tahy je 26. XII 1567. doveo na Donju Stubicu konjički odred za kažnjavanje seljaka. U tom su odredu bili njegovi službenici i rođak Đuro Tahy. Taj je odred odmah počeo svoje kaznene akcije.¹⁴⁶ Konjanici su najprije napali jednu crkvu u kojoj je upravo bilo sakupljeno mnoštvo seljaka. Muškarci su se razbježali, ali oni nisu štedjeli ni žene; i njih su grubo rastjerali. Iznenađeni seljaci uspjeli su još istoga dana organizirati otpor; u prvim okršajima ranjena su samo dva seljaka. Čini se da Tahy nije očekivao organizi-

¹⁴³ »...renunciaverunt nobis, illos decimas praefatas nullomodo se in specie praestituros« (isto, 244).

¹⁴⁴ »...ex querelis certorum regnicolarum manifestum statibus et ordinibus extitit.« (Šišić, Saborski spisi III, 175), »a plerisque dominis et nobilibus regni [...] terribilis querela...« (isto, 218).

¹⁴⁵ Adamček, n. dj., 251.

¹⁴⁶ »...incept miseris colonos cum suis seruatoribus ac cum affine suo Georgio Tahy armatis manibus in equis more hostili persequi.« (isto, 250).

rani otpor. Ubrzo je uvidio da seljake ne može svladati samo konjanicima, te je za pojačanje doveo svoje strijelce sa Stattenberga u Štajerskoj.¹⁴⁷

S pojačanim snagama Tahy je počeo nove operacije protiv seljaka. Prvi uspjeh postigao je hapšenjem nekih pobunjeničkih vođa. U toku borbi bili su uhvaćeni Tomo Zodecz iz Orosavlja i seoski sudac iz Golubovca Mihajlo Martinić. Članovi seljačke deputacije koja je nosila tužbu u Beč također su bili pohvatani i prognani u Kanižu. Posljednje borbe bile su vrlo oštre i trajale su nekoliko dana.¹⁴⁸ Po Grdaku, Tahy je u njima upotrijebio sve oružje iz stubičkog kaštela i potrošio sav barut.

Tako je Tahy početkom 1568. ugušio pobunu stubičkih seljaka, bez upotrebe regularne vojske, samo sa svojim plaćenicima. Iako su seljaci pružali žilav otpor, buna je još ranije bila osuđena na neuspjeh; izbila je neorganizirano, a susjedgradski kmetovi napustili su svaki otpor još u rujnu 1567. Seljacima je nadalje nedostajalo ofenzivnosti — veći dio pobune protekao je u pasivnoj rezistenciji. I zahtjevi pobunjenika bili su vrlo ograničeni: ukidanje novouvedene naturalne desetine. Poslije ugušivanja pobune došlo je do razračunavanja s pobunjenicima. Grdak se na jednom mjestu tužio da je Tahy tada sa svojim kmetovima iz Stattenberga opustošio stubička dobra.¹⁴⁹ No ipak se čini da ta razračunavanja nisu bili osobito masovna.

Vj. Klaić je tvrdio da se saborski članak od 25. VII 1568. o seljačkim nemirima odnosio u prvom redu na susjedgradsko-stubičke posjede.¹⁵⁰ Kad bi to bilo tačno, tada bi uspjeh spomenute Tahyjeve pacifikacije bio problematičan ili bi se moralo pretpostaviti da je na vlastelinstvu došlo do novih nemira. O tome međutim nema podataka u korespondenciji, te ipak treba smatrati da se taj članak nije odnosio na susjedgradsko-stubičko vlastelinstvo.

Stubički kmetovi ostali su međutim i dalje glavni pokretači klasne borbe na vlastelinstvu. U njihovoj je sredini započelo stvaranje tajnog saveza. Na Stubici je još prije bune 1571/72. izabrano vrhovno ustaničko vijeće. Činjenica da su sva tri člana tog vijeća (Gubec, Pasanec i Magajić) bila sa Stubice pokazuje da je njegovo osnivanje prethodilo izgrađivanju ustaničke organizacije na cijelom vlastelinstvu. To je vijeće ostalo u istom sastavu i onda kada mu je značenje širenjem ustaničke organizacije prerасlo lokalne okvire.

3. Susjedgradsko-stubička buna 1571—1572.

Osnovni izvor za prikaz seljačke bune 1571/72. predstavlja tužba koju je protiv svojih kmetova podnio zagrebačkom kaptolu Franjo Tahy 6. VII 1572. Tu je tužbu u Vjesniku Zemaljskog arhiva objavio 1908. V. Klaić.¹⁵¹ Unatoč

¹⁴⁷ »Insuper convocatis aliquot pixidariis ex Regno Stiriensi sub dominio scilicet castri sui Statomberg existentibus cum quibus eosdem miserimos colonos more hostili aggressus est« (isto, 250).

¹⁴⁸ »contra miseram plebem per cetros dies pugnam non cessavit« (isto, 250 — 251).

¹⁴⁹ »quod ex Styria depraedatus est bona Sue Maiestatis more hostili Zthoby-censia cum suis colonis de Statomberg«, (isto, 253).

¹⁵⁰ Vj. Klaić, Povjest Hrvata, sv. III, dio I, str. 287.

¹⁵¹ Vj. Klaić, VZA XI, 134—136.

tom izvoru, a i nekim drugim podacima, o početku i toku te bune, o mjestu i ulozi pojedinih faktora koji su na nju utjecali postoje još uvijek divergentna mišljenja.

Glavni uzroci bune susjedgradsko-stubičkih kmetova 1571/72. ležali su u povećanju feudalnih tereta. S te strane buna predstavlja izuzetno značajnu etapu u progresivnom zaoštavanju klasne borbe na tom vlastelinstvu. Mnogi autori naglašavaju da se položaj kmetova naročito pogoršao 1569, kada je Tahy postao isključivi uživatelj vlastelinstva.¹⁵² Tahy je i u tom razdoblju povećavao kmetske terete najviše na području prirodne i novčane rente. A kako se to uvijek nije moglo postići povišavanjem postojećih daća, on je u eksploataciji kmetova sve više primjenjivao nasilna sredstva. Gregorić je posebno spomenuo povećavanje gornice, prisiljavanje kmetova da kupuju pokvareno vlastelinsko vino i nasilnu distribuciju vlastelinske stoke i lovačkih pasa seljacima na uzdržavanje.¹⁵³ Osim Ilije Gregorića, Tahyjevu operaciju s pokvarenim vinom spominju i Hennynghovci u svojoj tužbi od 3. IV 1573. U njoj se navodi da se to vino zbog kiselosti i pokvarenosti uopće nije moglo piti i da je Tahy pozatvarao sve vlastelinske gostioničare (educillatores) što ga prethodno nisu rasprodali. Tahy je bio spreman da ih pusti na slobodu ako za svako vedro plate forintu. Većina novih metoda eksploatacije, koje je Tahy uveo 1569—1571 na Susjedgrad, bile su slične onima koje su se još ranije primjenjivale na Stattenbergu u Štajerskoj. Čini se da je komorska uprava sve do 1569. bila smetnja potpunosti realizaciji njegove ekonomske politike.

Kmetovi su na Stattenbergu često bili prisiljavani da voze na obližnje tržnice vlastelinske proizvode uz obavezu da ih prodaju po cijenama višim od tržišnih, odnosno da sami nadoknade razliku između tržišnih i onih cijena koje je odredio vlastelin. Tahy je tu metodu eksploatacije počeo primjenjivati i na Susjedgradu. Jednom je prilikom četvorici seljaka iz Stenjeveca naredio da u Zagrebačkom Gradecu moraju prodati 10 kvarti vlastelinske pšenice po cijeni od 1 forinte za kvartu. Tada je u Zagrebu kvarta pšenice najbolje vrste vrijedila samo 60 denara, te su seljaci neprodanu pšenicu vratili u Susjedgrad. Tahy ih je zbog toga zatvorio i držao u zatvoru dok sami nisu platili cijenu koju je on odredio.¹⁵⁴ U periodu Tahyjeva zakupa vjerojatno je došlo do novih eksproprijacija seljačkih posjeda. U tom je periodu bio oduzet posjed Ilije Gregoriću. Inače je poznato da su vlastelinski oficijali tada bili vrlo aktivni u pljačkanju kmetova susjednih feudalaca i otimanju imovine vlastitim podanicima.¹⁵⁵ Tahyjeva nasilja prema seljačkim kćerima i ženama spominje i tužba seljaka iz lipnja 1572.¹⁵⁶

Pri razmatranju preduvjeta za izbijanje bune 1571/72. treba uzeti u obzir teške poremećaje u privrednom životu koje je izazvala velika glad 1569—1570. U saborskim zaključcima zabilježeno je da su tada mnoge seljačke porodice umirale od gladi.¹⁵⁷ Usputne pribilješke u kaptolskom protokolu sadrže mnogo

¹⁵² Kukuljević, Medvedgrad, 63; R. Horvat, n. dj., 10; Hartinger, n. dj., 111, Šišić, Brastvo XVIII, 20; Grafenauer, n. dj., 212.

¹⁵³ Rački, Gradja, 294—295.

¹⁵⁴ Adamček, n. dj., 304.

¹⁵⁵ Isto, 273—278.

¹⁵⁶ Isto, 290.

¹⁵⁷ Šišić, Saborski spisi III, str. 291.

impresivnih podataka o toj gladi. Kaptolski je pisar zabilježio da je glad »per uniuersum orbem [...] regnavit« i nabrojio cijelu listu biljaka kojima su se ljudi prehranjivali (lišće i kora drveća, mladice paprati, pljeva, trava, različito korijenje itd.). Tih su godina gladovale čak i neke kategorije plemstva; na desetine plemića zadužilo se u to »gladno doba« (famelicoso tempore) velikašima i građanima. Klement Ogrijević iz Male Gorice obavezao se npr., da bi spasio porodicu, Ambrozu Gregorijancu da će za posuđenih 60 forinti obavljati svaki tjedan tlaku, iako je bio plemić.¹⁵⁸ Naglo su skočile cijene primarnih poljoprivrednih proizvoda: kvarta pšenice, koja je 1558. stajala 25—50 denara, prodavala se 1570. za 4 forinte. Čak je i žir, koji su ljudi počeli upotrebljavati za hranu, dosegao cijenu od 80 denara po kvarti.¹⁵⁹ Glad je teško zahvatila i susjedgrasko-stubički kraj. Kmet Valentin Šurjak iz Vrapča gledao je npr. u svibnju 1570. spas svoje porodice od smrti u prehrani ječmom koji je tek dozrijevao.¹⁶⁰ Na položaj susjedgradsko-stubičkih kmetova posebno je utjecao odnos cijena koji se uspostavio u doba gladi. Dok su se na jednoj strani naglo dizale cijene primarnim prehrambenim proizvodima, cijena vinu isto je tako naglo padala i 1569. bila za preko 50% manja od cijene prethodne godine, iako glad još nije došla do punog izražaja.¹⁶¹ Kako su susjedgradsko-stubički kmetovi glavni dio novčanih prihoda ostvarivali prodavanjem vina, nestašica novca pojavila se i kod onih koji možda nisu gladovali. Teret feudalne eksploatacije na području novčane rente morao se osjetiti mnogo drašćnije nego u normalnim prilikama.

Određeni utjecaj pri izbijanju seljačke bune 1571/72. imale su međusobne borbe feudalaca za vlastelinstvo. Hennynghovci su i dalje vodili aktivnu borbu za svoj povratak na Susjedgrad. Uršula Meknyczer i Ambroz Gregorijanec počeli su npr. financirati parnice nekih plemića protiv Tahyja. Tako su 16. VIII 1571. s 200 forinti potpomogli Matiju Černkocija da povede parnicu protiv Tahyja, koji mu je oteo neke posjede. Jednako su tako platili pokretanje procesa Franje Puhakocija, kojega je opljačkao Tahyjevi sin. Uz njihovu potporu podigli su 1570. tužbe protiv Tahyja Mihajlo Hruševački i Adam Marigolt. Tahy je Hruševačkog još 1566. dao šibati i zatvoriti jer je kao oficijal tražio plaću.¹⁶² Poznato je da je pred početak bune Stjepan Gregorijanec održavao potajne veze sa seljacima.¹⁶³ I Tahy je optuživao porodicu Hennyngh da je »glava i izvor« (caput et originem) buni 1571/72.¹⁶⁴ No Bromlej ipak s pravom ističe da se u podstrekivačkoj djelatnosti Hennynghovaca ne može gledati osnovni uzrok bune.¹⁶⁵ Interes Hennynghovaca za bunu prestao je već potkraj srpnja 1572, čim su se vratili na Susjedgrad. Tvrdnja da su oni i dalje utjecali na seljake mogla je opstojati samo do tada dok se nije znao tačan datum njihove restitucije.¹⁶⁶

¹⁵⁸ KAZ, Protokol br. 2, str. 270.

¹⁵⁹ KAZ, Protokol br. 3, str. 16.

¹⁶⁰ Adamček, n. dj., 275.

¹⁶¹ Isto, 269.

¹⁶² Isto, 272—273, 279—281.

¹⁶³ Grafenauer, n. dj., 219.

¹⁶⁴ Adamček, n. dj., 294.

¹⁶⁵ Bromlej, Krestjanskoe vosstanije 1573. g. v Horvatii, Moskva 1959, 203 — 204.

¹⁶⁶ Hartinger, n. dj., 127—129; Grafenauer, n. dj., 219.

Izmijenjeni stav prema seljacima odrazio se već u držanju Stjepana Gregorijanca na saboru 10. VIII 1572. Gregorijanec se kao susjedgradski vlastelin usprotivio kažnjavanju kmetova prije nego što budu podijeljeni. I drugi Uršulin zet, Mihajlo Kerećenji, istupio je iz istih razloga protiv kažnjavanja seljaka.¹⁶⁷ Tahyjeva tužba saboru 18. I 1573. da su Hennynghovci uvedeni u Susjedgrad »per commissarios regios et bellum rusticorum« obično se uzima u doslovnom smislu, tj. navodi se da je do restitucije Hennynghovaca došlo uz pomoć naoružanih seljačkih četa.¹⁶⁸ Tahy je u toj tužbi međutim imao na umu samo opće okolnosti seljačke bune koje su Hennynghovci iskoristili, a nikako konkretnu naoružanu pomoć njihovoj restituciji. On je u srpnju 1572. dvaput protestirao u vezi s tom restitucijom, a nijednom nije spomenuo oružanu pomoć seljaka.¹⁶⁹ Stjepan Gregorijanec u svom odgovoru na tu tužbu također nije pobijao njen doslovni smisao, već je samo dokazivao legalnost restitucije.

Početak bune 1571/72. obično se povezuje s djelatnošću kraljevske komisije polovinom 1571. Smatra se da je ta komisija bila poslana sa zadaćom da primiri seljake, s tim što će oduzeti Tahyju zakupljeni dio vlastelinstva. Tako je zadaću te komisije prikazao Kukuljević.¹⁷⁰ Njegove tvrdnje prenijeli su u svoje radove gotovo svi historičari.¹⁷¹ Kukuljević je u potvrdu tome »citirao« pismo koje je seljacima uputio vladar s nalogom »da imadu odustati od svake bune«.¹⁷² U novije vrijeme Bromlej je, pozivajući se na Vj. Klaića, kategorički odbacio Grafenauerovo mišljenje da se zadaća kraljevske komisije 1571. sastojala samo u razrješavanju spora između Tahyja i Hennynghovaca. I on se pri tom pozvao na carsko pismo kojim se seljacima naređuje »da prekinu svaku bunu«.¹⁷³

Mnogi su historičari, dakle, čak i poslije objavljivanja Tahyjeve tužbe protiv kmetova, držali da su već polovinom 1571. susjedgradsko-stubički kmetovi bili pobunjeni. Međutim, kraljevska komisija 1571. uopće nije došla na pobunjeno vlastelinstvo. U carskom pismu upućenom seljacima 19. VIII 1571. iz

¹⁶⁷ Adamček, n. dj., 293—294.

¹⁶⁸ Hartinger, n. dj., 129; Šišić, Brastvo XVIII, 24 drži čak da je Tahy pružio oružani otpor povratku Hennynghovaca te da su oni stoga »u pratnji kraljevskog komesara i naoružane gomile pobunjenih seljaka« navalili na Susjedgrad i silom ga zauzeli.

¹⁶⁹ Adamček, n. dj., 291, 293—294.

¹⁷⁰ »Prvi ovaj nezgodni ustanak [...] probudi dakako veliku pozornost, zato kraljevska komora, čuvši jedva o tom ustanku, odmah odredi da se komorska polovica dolnje Stubice i Susedgrada oduzeti ima.« (Kukuljević, Medvedgrad, 63).

¹⁷¹ R. Horvat, n. dj., 10; Hartinger, n. dj., 113; Klaić, Povjest Hrvata, sv. III, dio 1, 299; Šišić, Brastvo XVIII, 21.

¹⁷² »Zajedno zapovjedi i sam kralj Maksimilian pismeno seoskim sucem, kmetom i sviem stanovnikom kotara stubičkog i susjedgradskog, da imadu odustati od svake bune, te pokorno slušati kraljevske povjerenike...« (Kukuljević, Medvedgrad, 63). Kukuljević se za taj nalog krivo pozvao na ispravu u zbirci N. U. P. (Novouređena pisma), sv. 723, br. 10 (današnja zbirka NRA); Šišić, Brastvo XVIII, 21, znatno je pooštrio Maksimilijanove odredbe iz tog pisma: »...kralj je Maksimilian po savjetu ugarske komore izdao u isto vrijeme na sve seoske suce i kmetove čitavog susjedgradsko-stubičkog spahiluka strogo naređenje da bezodvlačno imadu obustaviti svaki otpor.«

¹⁷³ Bromlej, n. dj., 202.

Beča, na koje se pozivao Kukuljević, nema spomena o buni. Vladao tim pismom samo obavještava podložnike o izašiljanju svojih povjerenika koji će od Tahyja preuzeti polovinu vlastelinstva i naređuje da se tim povjerenicima iskaže dužna pokornost.¹⁷⁴ Sličnih, gotovo tipiziranih mandata bilo je i u drugim slučajevima uvođenja fiska u posjede.¹⁷⁵ Komesari Franjo Nagwathy i Jakob Wyzkelethy odlučili su, kad je Tahy odbio da vrati zakupljeni dio vlastelinstva, da to carsko pismo ne objavljuju seljacima. Bojali su se da bi se seljaci, kad saznaju da se Tahy protivi povratku komore, mogli pobuniti. Svaki pokušaj da se za uvođenje komore na vlastelinstvo upotrijebi sila, smatrali su, također bi mogao uroditi velikom bunom.¹⁷⁶ Prema tome, u doba boravka kraljevske komisije na Susjedgradu sredinom 1571. seljaci nisu bili pobunjeni. Tada se moglo jedino primijetiti da u odnosima između Tahyja i seljaka vlada takva napetost da je dovoljna samo jedna iskra za izbijanje velikog plamena pobune. Neosnovana su dakle nagađanja o tobožnjem neuspjehu te komisije da umiri seljake. Kao početak bune mora se uzeti datum koji u svojoj tužbi protiv kmetova navodi Tahy — 24. XII 1571.

U Tahyjevoj tužbi protiv seljaka od 6. VIII 1572. prikazane su glavne akcije pobunjenika od kraja 1571. do zauzimanja stubičkog kaštela 21. VI 1572.¹⁷⁷ Budući da su u toj tužbi izostavljeni mnogi događaji, a naročito Tahyjeve protuakcije, za stvaranje potpunije slike o toku bune važne su također tužbe koje su protiv Thyja podnijeli seljaci i predstavnici komorske uprave.¹⁷⁸

Otvorena buna na stubičkom posjedu započela je 24. XII 1571. napadom na sakupljače kraljevske dike. Seljaci su ubili Tahyjeva vratara Mihajla Horvata i ranili protprovizora Nikolu Stanka.¹⁷⁹ Činjenica da je tijelo ubijenog Horvta ležalo tri dana nesahranjeno pokazuje da je već u toj akciji uništena vlastelinska jurisdikcija. Seljaci su se prestali pokoravati Tahyjevoj vlasti, ali ipak nisu poduzimali oružane akcije protiv vlastelinstva sve do proljeća 1572. Potkraj 1571. vratila se na vlastelinstvo komorska uprava. Činovnici te uprave počeli su odmah surađivati sa seljacima. Tahy je u svojoj tužbi tvrdio da se seljački pokret odvijao »iako ne u potpunosti, a ono većim dijelom« pod njihovim utjecajem.¹⁸⁰ Iz izjava Ilije Gregorića i Ivana Svrača poznato je da su veće ustaničke akcije započele na susjedgradskom dijelu vlastelinstva iza 20. travnja 1572. Prije toga je na Susjedgrad proširen tajni seljački savez u ko-

¹⁷⁴ »...Quare fidelitati vestrae et vestrum singulis harum serie committimus et mandamus firmiter, ut dum et quando iidem commissarii nostri in medium vestri pervenerint, eorundem verbis et relatibus nostro nomine vobis referendis, fidem adhibere atque clementi voluntati et deliberationi nostrae, quam ex eisdem accipietis, vosmet obedientes prestare modis omnibus debeatis.« (Adamček, n. dj., 282—283).

¹⁷⁵ NRA, sv. 648, br. 17—20; sv. 1521, br. 5 itd.

¹⁷⁶ »si nos vi agere incepissemus, aliquem forte tumultum excitassemus, unde aliqua etiam sanguinis effusio accidere potuisset.« (Adamček, n. dj., 285).

¹⁷⁷ Vj. Klaić, VZA XI, 134—136.

¹⁷⁸ Tužba komorskog provizora Mihajla Herlenovića protiv Franje Tahyja od 24. V 1572; tužba susjedgradsko-stubičkih kmetova i komorske uprave protiv Tahyja od 13. VI 1572. (Adamček, n. dj., 287—290).

¹⁷⁹ Vj. Klaić, VZA XI, 134.

¹⁸⁰ »etiam si non omnia, ex parte tamen maiore ex consilio et permissione egregii Michaelis literati Herlinovych dicti« (isto, str. 136).

jem se polagala zakletva, a potkraj ožujka ili početkom travnja seljaci su poslali svoju deputaciju caru.¹⁸¹

Seljačka buna 1572. sastojala se od dva niza akcija, između kojih je bilo kratkotrajno primirje. Već sama Tahyjeva tužba daje dovoljno osnova da se buna tako podijeli, jer nakon što je izložio prve ustaničke napade oko Susjedgrada i Brdovca, a prije prelaska na prikaz novih događaja, Tahy je istakao to međurazdoblje (primirje) riječima: »sed mala malis in dies accumulando, in coetitate et tirranide ipsorum perseuerando«. U prvom periodu bune (kraj travnja — početak svibnja) seljaci su počeli najprije opsjedati Susjedgrad, ali je dobro branjena tvrđa odoljela njihovim napadima.¹⁸² Poslije neuspješne opsade Susjedgrada, seljaci su razorili Tahyjev mlin na Savi i opljačkali alod pokraj tvrđe. Zatim su napali vlastelinsku kuriju u Brdovcu, koju su također opljačkali. U Brdovcu su spalili dvije starice koje su Tahyja liječile od podagre. Ustanici su pod Susjedgradom zauzeli skelu za prijelaz preko Save i prevukli je na drugo mjesto, vjerojatno stoga što je njena upotreba kraj tvrđe u kojoj su bili Tahyjevi oficijali bila previše opasna.¹⁸³ Činjenica da su seljaci na toj skeli odmah uveli sakupljanje brodarine u korist ustanka, kao što su u istu svrhu pobirali maltarinu na sajmu u Brdovcu, pokazuje da je buna već tada imala visoku i discipliniranu organizaciju.¹⁸⁴

Poslije navedenih poduhvata ustanici su sredinom svibnja obustavili svoje napade. Na njih je sigurno utjecalo pismo bana Jurja Draškovića u kojem je naređeno Tahyju i seljacima da prekinu sva neprijateljstva dok vladar ne riješi njihove sporove.¹⁸⁵ Iako se to pismo nije sačuvalo, njegov je sadržaj poznat, jer je kasnije Tahy optuživo seljake, a seljaci Tahyja, zbog prekršaja njegovih odredbi.¹⁸⁶ Primirje su ipak prvo prekinuli Tahyjevi službenici.

Važnu ulogu u događajima 1572. odigrala je komorska uprava. Novi provizor Mihajlo Hrlenović počeo je odmah, kao što je već spomenuto, seljacima pružati podršku u njihovoj borbi protiv Tahyja. Komorska je uprava u toku bune u dva navrata podnosila zajedno s pobunjenim seljacima protiv Tahyja tužbe, što nesumnjivo svjedoči o njihovim tijesnim vezama. Buna je tada bila usmjerena samo protiv Tahyja; seljaci su npr. u svibnju izlazili na tlaku u polja koja je držala komorska uprava. Pri pokušaju suzbijanja bune Tahy je prvo poduzeo represalije protiv komorskih službenika. Njegov kaštelan Ivan Zempčej zabranio je polovinom svibnja svim komorskim oficijalima da izlaze iz susjedgradske tvrđe. Provizor Mihajlo Hrlenović je 18. V uhapšen, a cenzura njegove korespondencije uvedena je još ranije.

U protuakcijama poduzetim za vrijeme tog primirja Tahyjevi ljudi preoteli su borbom seljacima savsku skelu, koja je gotovo uništena »per ferentes

¹⁸¹ Rački, Gradja, 255.

¹⁸² »castrum Zomzedwara obsederunt ibique unum portarium [...] ex pixide manuali vulneraverunt« (Vj. Klaić, VZA XI, 134).

¹⁸³ Isto, 134—135.

¹⁸⁴ »prouentus thelonii in nundinis proxime praeteritis in Berdowecz habitis similiter communes pro seipsis occupaverunt« (isto, 134).

¹⁸⁵ U tužbi seljaka od 13. VI 1572. navodi se o tom pismu: »qua praefato domino Francisco Tahy inunxerat, ne praescriptos iobagiones ad dictum castrum et castellum pertinentes aliquomodo turbaret et impediret, quosque mandatum ipsius domini Imperatoris et Regis nostri superinde superueniret.« (Adamček, n. dj., 289).

¹⁸⁶ Vj. Klaić, VZA XI, 135; Adamček, n. dj., 289—290.

bombardarum et pixidum barbatarum«. Zatim su napali susjedgradsko podgrađe (Podsused) i opljačkali imovinu tamošnjih stanovnika. Tu su pohvatali žene i djevojke i prisilili ih, sigurno zato što su ustanici ranije uništili vlaštelinsku vodenicu, da u ručnim mlinovima melju Tahyjevu pšenicu. Nevjestu Grgura Trgovca iz Podsuseda, koja je također bila uhapšena s tim ženama, podvrgli su teškim mučenjima. Tada se u susjedgradskoj tamnici nalazilo desetak seljaka. Zbog nekog kolektivnog prekršaja bila su zatvorena četiri seoska suca: Grgur Pozgajić (Posgaych) iz Brdovca, Mihajlo Kosić (Kozych) iz Stenjeveca, Grgur Dopković (Dobkowych) iz Podgorja i Martin Kovačić iz Zaprešića. Tahyjevi su ljudi 24. svibnja napali kmetove koji su obrađivali komorski vinograd u brdu Goljak. U okršaju koji je izbio, kada je Ivan Glatky izveo iz tvrđe 10 Tahyjevih stražara, bilo je smrtno ranjeno nekoliko seljaka.¹⁸⁷

Akcije Tahyjevih službenika protiv kmetova nisu dovele do ugušivanja seljačke bune. U selima oko Susjedgrada koja su zauzeli bile su samo žene i djeca, jer su se ustanici povukli u unutrašnjost. Izolacija komorskih službenika također nije imala dublji utjecaj na bunu. Seljaci su obustavili svoje napade nakon Draškovićeve intervencije, ali kad je Tahy to primirje počeo iskorištavati, buna se potkraj svibnja ponovo rasplamsala. Tahyjeva nemoć da pacificira seljake vlastitim sredstvima i zatim neuspjeh posredovanja bana Draškovića, naveli su hrvatske staleže da su na saboru 2. VI 1572. izabrali ablegate (Šimuna Keglevića i Ivana Berczeyu) koji će od cara isposlovati mandat za ugušivanje te bune.¹⁸⁸ Ti su izaslanici trebali u Beču dobiti dozvolu da se protiv seljaka upotrijebi regularna carska vojska.¹⁸⁹

Novi period bune (kraj svibnja-lipanj) započeo je ponovnim napadom na Susjedgrad. No seljci ga ni ovaj puta nisu uspjeli zauzeti. Izvori jasno pokazuju da ustanici u toku cijele bune 1572. nisu zauzeli susjedgradsku tvrđu i da je krivo mišljenje o njenu osvajanju još na početku bune.¹⁹⁰ U svojoj tužbi Tahy je napade seljaka na Susjedgrad spomenuo dvaput. U oba je slučaja ta opsjedanja naveo kao početke dvaju nizova događaja i nigdje nije spomenuo da su seljaci zauzeli tvrđu. Da su seljaci u prvom napadu osvojili Susjedgrad, iz njega bi već polovinom svibnja bili izbačeni, a to je nemoguće, jer su se u njemu 24. V nalazili »iam a multo tempore« zatvoreni seoski suci. Tahyjevi ljudi držali su od 18. V do srpnja u susjedgradskoj tamnici provizora Hrlenovića. Doduše, u nekim ispravama spominje se da je Tahy bio izbačen sa Susjedgrada i Stubice.¹⁹¹ Time se međutim mislilo na Tahyjevo isključivanje s vlastelinstva, na likvidaciju njegove jurisdikcije nad rustikalnim teritorijem. Sam je Tahy redovito navodio da su seljaci zauzeli jedino donjostubički kaštel.¹⁹² Na ugarskom saboru 5. X 1572. govorilo se također samo o opsjedanju i blokadi Susjedgrada.¹⁹³

¹⁸⁷ Adamček, n. dj., 287—289.

¹⁸⁸ Šišić, Saborski spisi III, 347.

¹⁸⁹ Bromlej, n. dj., 206; Grafenauer, n. dj., 217.

¹⁹⁰ Hartinger, n. dj., 123; Šišić, Brastvo XVIII, 22; Bromlej, n. dj., 204.

¹⁹¹ Adamček, n. dj., 298.

¹⁹² Vj. Klaić, VZA XI, 135; KAŽ, Protokol br. 3, str. 45—46.

¹⁹³ Grafenauer, n. dj., 220.

U toku drugog opsjedanja Susjedgrada poduzeta je 7. lipnja 1572. protiv kmetova ekspedicija Tahyjeva sina Gabrijela. Taj se poduhvat uvijek prikazivao kao pokušaj da se »natrag osvoji Susjedgrad«,¹⁹⁴ iako je Tahy u svojoj tužbi izričito naveo da je Gabrijelova četa pokušala samo ući (intrare) u tvrđu.¹⁹⁵ Gabrijel je, čini se, želio dovesti pojačanje opsjednutoj posadi. Namjeravao je ući u tvrđu bez borbe sa seljacima, a to se činilo najlakše preko Save, sa strane koju seljaci nisu posebno osigurali. Neuspjeh tog pothvata dobro je poznat.¹⁹⁶ Tahyjev sin je uz to upotrijebio svoju jedinicu za kažnjavanje pobunjenih seljaka na desnoj obali Save. Noću uoči 7. lipnja Gabrijel je »more turcico et cum valido exercitu« napao sela Stupnik i Novake. U tom je napadu pobijeno više kmetova, a oba su sela temeljito opljačkana (seljacima su oduzeta 24 konja) i zatim spaljena.¹⁹⁷

Tjedan dana poslije ekspedicije Gabrijela Tahyja, 13. VI 1572, susjedgradsko-stubički kmetovi podigli su pred zagrebačkim kaptolom protiv Tahyja tužbu. Njihov predstavnik, kmet iz Stenjeveca Ivan Šimunčić (Symwnchych), istovremeno je zastupao i komorsku upravu, te je ta tužba predstavljala zajednički istup pobunjenika i komorskih oficijala. Ivan Šimunčić nastupio je kao predstavnik »zajednice svih kmetova koji pripadaju kako pod Susjedgrad, tako i pod Donju Stubicu« (universitatis universorum colonorum tam ad dictum castrum Zomzedwara, quam castellum Also Zthobycza pertinentium), što još jednom pokazuje djelovanje ustaničke organizacije na cijelom vlastelinstvu. Kmetovi su u toj tužbi razloge svoje bune još uvijek objašnjavali isključivo na liniji borbe protiv Tahyja, još uvijek su tražili legalna sredstva za njeno opravdanje. Šimunčić je dio tužbe posvetio opovrgavanju Tahyjevih tvrdnji iznesenih pred saborom da su povod susjedgradske bune neke ugledne osobe (»certas personas huius Regni Sclavoniae«; vjerojatno Hennynghovci). Nasuprot tome, on je u ime seljaka tvrdio da je »ta buna i ustanak spomenutih tužitelja (kmetova) podignuta zbog obeščašćivanja njihovih supruga, kćeri i sestara i zbog najveće nepravde i tiranije koju je protiv njih primjenjivao isti gospodin Franjo Tahy«.¹⁹⁸

Opsjedanje Susjedgrada u drugom periodu bune trajalo je duže vrijeme (možda i 15 dana). Pobunjenici su tek polovinom lipnja upravili glavninu svojih snaga na donjostubički kaštel, koji su uz pomoć komorskog kaštelana Ivana Bakšaja zauzeli 21. VI 1572. Iz obzira prema komorskoj upravi, kaštel nisu opljačkali i razorili, već su se zadovoljili protjerivanjem Tahyjeva sina Stjepana i triju kćeri. U isto vrijeme razbili su kod Brezovice četu uskoka koju je protiv njih unajmio Tahy (»servitores ipsius domini protestantis Uzkokoz fideles sac. caes. et reg. maiestatis«).¹⁹⁹

¹⁹⁴ Hartinger, n. dj., 124.

¹⁹⁵ Vj. Klaić, VZA XI, 135.

¹⁹⁶ Hartinger, n. dj., 124.

¹⁹⁷ Adamček, n. dj., 289—290.

¹⁹⁸ »...sed esset ista rebellio et insurrectio dictorum protestantium dehonestatio consortium, filiarum et sororum ipsorum protestantium atque maxima iniustitia et tirranis quam ipse dominus Franciscus Thahy contra eosdem protestantes exercuisset.« (isto, 209).

¹⁹⁹ Vj. Klaić, VZA XI, 135.

Ban Drašković je 20. VI 1572. uputio susjedgradsko-stubičkim seljacima novo pismo. Čini se da je u tom pismu ponovo naređivao kmetovima da obustave akcije i da se pokore njegovim nalogima.²⁰⁰ Neposredno poslije tog pisma seljaci su (24. VI 1572) poslali novu deputaciju u Beč.²⁰¹

U srpnju 1572. stigla je u Hrvatsku zbog susjedgradsko-stubičkih poslova posebna kraljevska komisija. Rad te komisije na umirivanju seljaka ocjenjivan je u literaturi različito. Kukuljević je držao da njena djelatnost nije imala uspjeha.²⁰² Hartinger je posebno naglasio sudjelovanje te komisije na zasjedanju sabora 10. VIII 1572.²⁰³ Bromlej je pokušao u period djelatnosti te komisije, tj. u ljeto 1572, prebaciti podatke iz Listhyjeva pisma Vrančiću koji su se obično dovodili u vezu sa saborskom sjednicom 18. I 1573.²⁰⁴ Tome se suprotstavio B. Grafenauer dokazima o boravku biskupa Feherkeyvja u Zagrebu potkraj 1572. i početkom 1573.²⁰⁵

Podaci iz novih izvora ne protivrječe Bromlejevu shvaćanju Listhyjeva pisma. Na čelu kraljevske komisije u ljeto 1572. nalazio se naslovni kninski, kasnije vesprimski biskup Stjepan (Feherkeyv).²⁰⁶ Osim njega, komisiju su sačinjavali komorski blagajnik (perceptor proventuum) Franjo Nagwathy, podban Ivan Forčić i protonotar Emerik Pethew de Hethes. Sudjelovanje predstavnika hrvatskih staleža u radu te komisije pokazuje da se cijeli spor Tahyja i njegovih kmetova rješavao u suradnji sa saborom. Pri sastavljanju komisije 1569. za predaju vlastelinstva Tahyju hotimično se npr. izbjeglo da u njoj sudjeluju predstavnici hrvatskih staleža, što ovaj put nije bilo učinjeno. Podaci Listhyjeva pisma mogli su se dakle odnositi i na Feherkeyvjevu komisiju iz ljeta 1572. Ta je komisija trebala riješiti cijeli susjedgradsko-stubički kompleks. Osim restitucije Hennynghovaca, u njenu je nadležnost ulazila istraga o uzorcima bune i poduzimanje mjera za smirivanje seljaka. Komisija je o svom radu sastavila iscrpan elaborat, ali se sačuvalo jedino kratki izvještaj o restituciji Hennynghovaca.²⁰⁷

O tužbama seljaka komisija je obavila opsežnu istragu. Neke pojedinosti te istrage spomenuo je kasnije Ilija Gregorić u saslušanju. Pod utjecajem te komisije prestale su na vlastelinstvu oružane akcije, ali se za sukob Tahyja i seljaka nije moglo pronaći trajno rješenje. Komisija se zadovoljila privre-

²⁰⁰ Sačuvalo se samo banov nalog kojim naređuje zagrebačkom kaptolu da to pismo proglasi seljacima i da mu podnese izvještaj o njihovoj reagiranju (Adamček, n. dj., 290—291).

²⁰¹ Hartinger, n. dj., 125.

²⁰² Kukuljević, Medvedgrad, 64.

²⁰³ Hartinger, n. dj., 126.

²⁰⁴ Bromlej, n. dj., 209—214.

²⁰⁵ N. Klaić — B. Grafenauer, Seljačka buna 1573. u Hrvatskoj (Povodom knjige J. V. Bromleja), JIČ 2, 1963, 82—83.

²⁰⁶ Revai, Nagy lexikona, str. 271, spominje biskupa Feherkeyvja kao naslovnog kninskog biskupa od 1571, a kao vesprimskog biskupa od 1573. Biskup je u našim izvorima zabilježen pod imenom Stjepan, a u leksikonu pod imenom Ivan.

²⁰⁷ U njemu Nagwathy piše: »haec est brevissima relatio commissionis meae«, ali istodobno saopćava: »de negotio introductionis familiae Hennyng in arcem Zozed et castellum Sthwbycza ac sedandorum tumultuum rusticorum et inquisitione relationem cum aliis dominis commissariis ad id delegatis Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestati domino nostro clementissimo perscripsimus.« (Adamček, n. dj., 297—298).

menim kompromisom. I Tahy i seljaci morali su se obavezati da će mirno čekati vladarevu presudu provedene istrage. Tahy je na zahtjev komisije 2. VIII 1572. dao izjavu pred zagrebačkim kaptolom da neće kažnjavati seljake sve dok vladaš ne donese tu presudu. On je pritom držao da se radi samo o odgađanju kažnjavanja seljaka — »donec Maiestas [...] contra ipsos rusticos rebelles digna satis pena animadverteret«. Dajući tu izjavu, Tahy je računao da će mu ona pomoći da obnovi svoju vlast na vlastelinstvu, ali je priznao i to da bi svaka kaznena akcija protiv seljaka mogla izazvati nove pobune (novos tumultos). Komisija je istodobno nametnula ili barem pokušala nametnuti seljacima obavezu da budu do kraljeva rješenja pokorni Tahyju i da mu daju dužne službe: »ipsi domino Francisco de Thah [...] debitam obedientiam et solita consueta servitia uti domino terrestri praesent et exhibent«. ²⁰⁸ Zahvaljujući nastojanju komisije Tahy se početkom kolovoza, gotovo istovremeno s Hennynghovcima, vratio na vlastelinstvo. Dalji su događaji pokazali da je Tahy bio nezadovoljan tim kompromisom: svega četiri dana poslije davanja izjave, 6. VIII 1572, podnio je tužbu protiv kmetova zbog bune, a na zasjedanju sabora 10. VIII 1572. tražio je već i poništavanje te izjave.

Pitanje susjedgrasko-stubičke bune raspravljalo se na saborskom zasjedanju 10. VIII 1572. u prisustvu biskupa Feyerkewyja. Hrvatski su se staleži suprotstavili mišljenju da je ta buna uperena samo protiv Tahyja. Nasuprot tome, plemstvo je definiralo susjedgradsko-stubičku bunu kao pobunu protiv feudalnog poretka. To je značilo odbacivanje shvaćanja kojeg se u praktičnom rješavanju tog sukoba pridržavala kraljevska komisija, a vjerojatno i izjava koje su pred saborom dali predstavnici seljaka. Seljaci su još uvijek uporno nastojali da svojoj buni dadu karakter sukoba s Tahyjem. ²⁰⁹ Njihovo nezadovoljstvo sa stavom sabora mogla je biti razlog slanja treće deputacije vladaru (u Požun).

O odnosima na susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu u drugoj polovini 1572. ima premalo podataka da bi se oni mogli u potpunosti ocijeniti. Grafenauer smatra da je upletanje vladara u sukob Tahyja i seljaka onemogućilo zemaljskom plemstvu da seljački otpor uguši vlastitim sredstvima. ²¹⁰ Obveznica od 2. VIII 1572. svakako je utjecala na Tahyjevo držanje prema seljacima. Ugarski sabor je 4. X 1572. zatražio od vladara da vrati Tahyju tu obveznicu, tj. da mu dopusti kažnjavanje buntovnika. ²¹¹ Tahy je tu obveznicu oglasio nevažećom još 7. IX 1572, ali ipak nije poduzeo ništa da pokori seljake. ²¹² Čini se da su ti njegovi zahtjevi bili samo želja za likvidacijom seljačke rezistencije, a ne izraz stvarne snage kojom bi umirio seljake. Hennynghovci su upozoravali i početkom siječnja 1573. na Tahyjevu obveznicu i tvrdili da njen najmanji prekršaj može dovesti do novog istupa seljaka. ²¹³

²⁰⁸ Adamček, n. dj., 292.

²⁰⁹ »ut praefati coloni rebelles, qui non tantum contra ipsum dominum Thahy sed etiam contra suam maiestatem et libertatem totius regni delinquerunt« (Šišić, Saborski spisi III, 353). Hartinger, n. dj., 126, smatrao je da je taj zaključak uperen protiv Tahyjeva zahtjeva da se kazne kmetovi, ali se čini da je on išao upravo u prilog tom zahtjevu.

²¹⁰ Grafenauer, JIČ 2, 1963, 82—83.

²¹¹ Grafenauer, n. dj., 220.

²¹² Adamček, n. dj., 295—296.

²¹³ Isto, 299.

U drugoj polovini 1572. na vlastelinstvu se nije mogla obnoviti feudalna eksploatacija. Komorski provizor Hrlenović predao je svoju upravu bez sakupljenih daća, iako u srpnju i kolovozu više nije bilo oružanih akcija. U sukobima Hennynghovaca i Tahyja u tom periodu dominirala su pitanja oko podjele alodijalnih priroda, a kmetске daće se ne spominju, iako je za ranijih kondominija upravo podjela daća bila glavni izvor sukoba i nesporazuma. Kmetovi dakle nisu izvršavali odredbu kraljevske komisije, po kojoj su bili dužni da se pokore Tahyju kao zemaljskom gospodaru. Jednako su tako odbijali da sudjeluju u radovima na utvrđivanju tvrđe u Ivaniću.²¹⁴ Ali sve oružane akcije seljaka prestale su u doba djelatnosti kraljevske komisije. Seljačka se buna 31. VIII 1572. spominje kao »praeteriti tumultus«, a Tahy 7. IX 1572. izjavljuje »superioribus temporibus dum nempe coloni et jobagiones [...] arma sumpsissent«.²¹⁵ U jesen također nije bilo oružanih sukoba. Ali Tahyjev je kaštelan 31. VIII 1572. ipak tvrdio da su seljaci i dalje istrajni u bunu, imajući vjerojatno na umu njihovu retenciju svim feudalnim dužnostima.²¹⁶

Posebni momenat koji je u tom razdoblju mogao imati na seljake neki utjecaj bio je odlazak komorske uprave i povratak Hennynghovaca. Dolazak na vlastelinstvo Uršule Meknycer i njenih zetova, koji su se, jednako kao i Tahy, našli pred problemom obnavljanje feudalne eksploatacije, raspršio je eventualne iluzije koje su neki kmetovi mogli imati o toj porodici. Sve je to dovelo do toga da se borba susjedgradsko-stubičkih kmetova oslobodila svih privremenih saveznika i pokazala svu svoju antifeudalnu dubinu.

4. Odnos crkve prema Tahyju

U mnogim sukobima na susjedgradsko-strubičkom vlastelinstvu sudjelovao je aktivno tamošnji niži kler. Neki su svećenici u periodu pred bunu čak potpomagali istupe seljaka. Držanje svećenstva u tim sukobima obično se tumači neprijateljstvom prema Tahyju zbog toga što je bio protestant.²¹⁷ Takvo tumačenje ne može izgledati opravdano, jer nijedan izvor ne spominje nesuglasice na vjerskoj osnovi. Jednako tako, tom se kleru ne može pripisivati neko antifeudalno raspoloženje, jer svi su župnici na tom vlastelinstvu bili sitni feudalci, posjednici kmetova. Držanje klera u međusobnoj borbi feudallaca i klasnoj borbi seljaka može se najbolje shvatiti kao reakcija na Tahyjevu politiku sekularizacije crkvenog zemljišnog posjeda.

Mnogi su velikaši i plemići prihvaćali u drugoj polovini XVI st. ideju o sekularizaciji crkvenih posjeda i prihoda, a da nisu postajali protestanti. Iako političke prilike nisu dopuštale plemstvu da ozbiljnije zahvati krupni zemljišni posjed crkve, ništa nije ometalo sekularizaciju sitnog zemljišnog posjeda — patronatskih crkava na vlastelinstvima. Takvi su posjedi obično nastali razli-

²¹⁴ Šišić, Saborski spisi III, 362.

²¹⁵ Adamček, n. dj., 295.

²¹⁶ »preteriti tumultus, in quo praescripti rustici rebeles etiam nunc perseuerant« (isto, str. 294).

²¹⁷ Vj. Klaić, Povjest Hrvata, sv. III, dio 1, 288; Hartinger, n. dj., 104.

čitim nadarbinama samih feudalaca. Oduzimanje posjeda parohijalnim crkvama postalo je raširena pojava. Na inicijativu zagrebačkog biskupa o njoj je hrvatski sabor raspravljao u dva navrata (25. IX 1567. i 24. II 1568).²¹⁸

Na susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu počela je sekularizacija upravo u Tahyjevo doba. Do polovine 1567. Tahy je oduzeo posjede i kmetove gotovo svim župnicima. Donjostubičkoj crkvi sv. Trojstva oduzeti su kmetovi u selima Vučaku, Matencima i Pustodolu i u prebendi Počezanec.²¹⁹ Tahy je pri-svojio i vinograd koji je uživala ta crkva.²²⁰ Sekularizacija posjeda donjostubičke župe provedena je unatoč tome, što su onamo dovedeni protestantski propovjednici.²²¹ U Podgorju je oduzet posjed crkvi sv. Nikole koja je držala dvadesetak kmetova u selu Poljanici.²²² Župnik crkve sv. Jurja u Pušići Knešćić došao je s Tahyjem u otvoreni sukob, te mu je također oduzeta imovina, a sam se proveo neko vrijeme u Tahyjevoj tamnici.²²³ Tom su župniku vraćeni kmetovi iz Pustodola tek poslije intervencije biskupa Draškovića.²²⁴

Stenjevački župnik Mihajlo Bučić, kasniji protestantski pisac, navukao je Tahyjevo neprijateljstvo otvorenom suradnjom s Hennynghovcima. Bučić je sudjelovao u izbacivanju Tahyja s vlastelinstva i organiziranju seljaka za bitku protiv banove vojske 1565. Njegov se kapelan borio u toj bici odjeven u seljačko odijelo i naoružan seljačkim kopljem (vestibus et pileo rusticalibus inductus). Tako odjevenog zarobili su ga u okršaju i pogubili kod potoka Vrapča banovi insurgenti. Tahyjev sin Baltazar napao je i temeljito opljačkao Bučićevu kuriju u Stenjevcu 20. IV 1565, dok su vlastelinstvom još gospodarili Hennynghovci. Bučić je tada našao sklonište u Susjedgradu.²²⁵ Ali kada se u kolovozu 1565. Tahy vraćao u Susjedgrad, morao je pobjeći s vlastelinstva. Bučić je ubrzo postao župnik u Nedelišću.²²⁶ Prihode njegove župe u Stenjevcu okupirao je Tahy. Navodno je tu bogatu plebaniju pokušao prodati zagrebačkom kanoniku Stjepanu Mindzentyju za 1 000 forinti.²²⁷ Nešto kasnije u Stenjevec je postavljen novi župnik. Novi župnik Tomo nije uspostavio prijateljske odnose s Tahyjem, već se priklonio Hennynghovcima, čim su se vratili na vlastelinstvo. Vjerojatno je zbog toga Tahyjev sin potkraj 1572. organizirao napad i na tog župnika. U napadu je župnik bio ranjen, a

²¹⁸ »...esse certos dominos et nobiles regni, qui in bonis illorum bona ecclesiarum parochialium per praedecessores et progenitores illorum foelicissimis temporibus collata istis temporibus contra deum et iura ecclesiarum acceptarunt et pro se usurpauerunt« (Šišić, Saborski spisi III, 165—166 i dalje 198—199).

²¹⁹ U Conscriptiones dicarum, Protokol br. 1, nro 6, zabilježeno je u dijelu za Donju Stubicu: »Ibidem fumi 3; portiones vero coloni eiusdem ad castrum sunt occupati. Ibidem praebendae Pochezanecz coloni ad castrum sunt occupati.« (1566).

²²⁰ Bojničić, VZA XII, 34.

²²¹ Hartinger, n. dj., 104.

²²² Bojničić, VZA XII, 32; KAZ, ACA, sv. 21, br. 1.

²²³ Bojničić, VZA XII, 23—24.

²²⁴ U ispravi o diobi 1574. zabilježeno je: »Puzthodol; alii coloni ibidem sunt plebani ab ecclesia de Pwschya, per priores dominos occupati et non sunt divisi propter prohibitionem domini reverendissimi archiepiscopi et bani.«

²²⁵ Vj. Klaić, Mihajlo Bučić i Franjo Tahy (1565.—1571.), Nastavni vjesnik, knj. XXX, 474—478; Adamček, n. dj., 246—250.

²²⁶ »oppidi Nedelcze plebanum«

²²⁷ Adamček, n. dj., 248—249.

njegov kmet Stjepan Majdak proboden kopljem.²²⁸ Tahy je poslije toga u stenjevačku župu ponovo postavio svog čovjeka.²²⁹

Župnik crkve sv. Vita u Brdovcu Ivan Babić nije se kompromitirao suradnjom s Hennynghovcima. On se prema Tahyju držao oprezno i taktično. Tako npr. u istrazi o tužbi župnika Bučića nije htio svjedočiti protiv Tahyja; tvrdio je da ne zna ništa o Tahyjevu napadu na stenjevačku crkvu.²³⁰ No čini se da su kasnije i njemu oduzeti kmetovi. Upravo se on spominje 1572. kao savjetnik seljaka pri sastavljanju tužbi protiv Tahyja.²³¹ Na teritoriju vlastelinstva također je 1567. okupiran posjed Merinje, koji su uživali pavlini iz Lepoglave.²³²

Sekularizacija crkvenih imanja bila je dio Tahyjevih nastojanja na centraliziranju vlastelinstva. Tahy se nije inače neprijateljski odnosio prema katoličkoj crkvi. Unatoč različitim posjedovnim sporovima sa zagrebačkim kaptolom, među kanonicima je bilo nekoliko ne njegovih prijatelja s kojima je održavao dobre odnose. Prezbyter zagrebačke crkve Ivan odbio je npr. da svjedoči protiv Tahyja, a kanonik Stjepan Mindzentyh činio mu je različite usluge.²³³ Navedeni podaci pokazuju da je niži kler s vlastelinstva postao Tahyjev neprijatelj zbog sekularizacije posjeda parohijalnih crkava. U držanju prema Tahyju višeg i nižeg klera postojala je razlika. Među crkvenim dostojanstvenicima bilo je Tahyjevih prijatelja.

5. O programu seljačke bune 1573.

Među historičarima postoje značajne razlike u tumačenju programa seljačke bune 1573. Osim različitih stajališta samih autora, na postojanje tih razlika utječe također oskudnost i relativna vjerodostojnost izvora koji služe za rekonstruiranje programa. Najviše se diskutiralo o pitanju prisutnosti u programu seljačke lojalnosti prema vladaru. Poslije analize tog pitanja, koju je učinio Bromlej, Grafenauer se ponovo vratio na njegovo tradicionalno tumačenje.²³⁴

Ovdje nećemo ulaziti u cjelovit prikaz ustaničkog programa. Pokušat ćemo staviti samo nekoliko napomena upravo o diskutiranom pitanju seljačke lojalnosti prema vladaru.

Odmah treba istaći da izvori jasno pokazuju da su se i programatski ciljevi seljaka razvijali usporedo s njihovom borbom. To se može vidjeti i u novoj građi. Kmetovi su se 1567. borili isključivo protiv rekomutacije crkvene desetine. U buni 1572. tvrdili su da je njihov glavni cilj uklanjanje Tahyja s vlastelinstva. Izjavljivali su da se bore samo protiv njegove tiranije

²²⁸ Isto, 299.

²²⁹ Isto, 303.

²³⁰ »Honorabilis dominus Joannes, plebanus ecclesiae sancti Viti de Berdowcz, requisitus per utramque partem ac ad puritatem suae conscientiae, tacto dominicae crucis signo, adiuratus et axaminatus, fassus est se nihil scire« (isto, 247—248).

²³¹ Rački, Gradja, 255.

²³² KAZ, Protokol br. 2, 88—89.

²³³ Adamček, n. d., 225.

²³⁴ Bromlej, n. dj., 232—252; Grafenauer, n. dj., 225—227.

i protiv obeščašćivanja svojih sestara, supruga i kćeri. Dobiva se utisak da su se u tom periodu upravo trudili da svoju borbu prikažu isključivo kao borbu protiv Tahyja. Štoviše, težili su da joj na taj način dadu i neki legalni alibi (tužbe protiv Tahyja). Zbog svega toga treba dobro paziti na to da se pri rekonstruiranju programa opće bune 1573. ne upotrijebe podaci iz tog perioda, dok je seljačka borba imala samo ograničene, lokalne ciljeve.

Prema tome elementi razvoja ustaničkog programa izazivaju sumnju u sve pokušaje koji su željeli rekonstruirati program bune 1573. tako da su sve sačuvane podatke tretirali na jednakom nivou. U tim su pokušajima o namjerama seljaka uzimani samo podaci koji po sebi predstavljaju logičnu cjelinu, a svi oni koji njima protivurječe proglašavani su tendencioznim izmišljotinama feudalaca. Karakteristično je međutim da se falsificirani podaci u cjelokupnoj građi o seljačkoj buni pronalaze samo u seljačkom programu, zapravo u pitanju odnosa prema vladaru.

Očigledno je međutim da se takvom mehaničkom rekonstrukcijom programa bune 1573. u njega uključuju shvaćanja iz prethodne borbe, a izbacuju oni dijelovi koji su evidentno pripadali buni 1573.

Lako je npr. uočiti da između izjava Ilije Gregorića i Mihajla Gušetića, koji su saslušavani u Beču, i izjava Ivana Svrača i Matije Fistrića danih u Ljubljani postoje znatne razlike. Gregorić i Gušetić su nastojali da se opravdaju, pa su program i zadatke seljačke bune umanjivali. Celokupnu bunu nastojali su svesti na onaj polulegalni nivo koji je imala pobuna 1571/72. Stoga je u njihovim izjavama dominirala borba protiv Tahyja. Isticanje lojalnosti prema vladaru imalo je kod njih drugačiji smisao nego u buni 1573, odnosno u Svračevoj izjavi.

Komorska je uprava u periodu pred bunu 1573. snažno utjecala na seljake da vjeruje u vladara kao arbitra njihova sukoba s Tahyjem. Provizor Grdak je i sam vjerovao da će kraljeva intervencija riješiti mnoge nespornizume. Iz tog je utjecaja sigurno proizašlo često obraćanje seljaka vladaru. No vladar za susjedgradsko-stubičke kmetove nije bio samo predstavnik državne organizacije, kako se to želi prikazati. On je na tom vlastelinstvu bio ujedno i zemaljski gospodar. Fiskalna uprava Ugarske komore nazivala se uvijek uprava »Njegova veličanstva«; komorska polovina vlastelinstva bila je »medietas Sacrae Caesareae et Regiae Maiestatis«, itd. Kraljevska je uprava uz to u praksi za seljake uvijek bila prihvatljivija. Spomenuti su npr. istupi provizora Grdaka protiv nekih novih oblika feudalne eksploatacije ili npr. raspoloženja seljaka da bunom potpomognu restituciju komorske uprave 1571. U buni 1572. kralj je kao zemaljski gospodar (tj. njegova uprava na vlastelinstvu) također ostvarivao neposredni utjecaj na seljake. Zbog svega toga, kada Ilija Gregorić i Mihajlo Gušetić, govoreći o buni 1572, iznose da su seljaci postavili za cilj da se nakon pobjede nad Tahyjem podvrgnu kralju, u njihovim se izjavama kraljevska vlast ne zamišlja kao izraz državne organizacije, već samo kao vlast feudalnog gospodara (»za ainem Herrn haben«).²³⁵

Sve to pokazuje da se Gregorićeve i Gušetićeve izjave ne mogu povezivati u jednu cjelinu s elementima programa bune 1573. koje je iznio Ivan Svrač.

²³⁵ Bromlej, n. dj., 243—244 u njihovim je izjavama uočio upravo tu karakteristiku; Rački, Gradja, 291—292, 200.

A upravo su te izjave služile tome da se u Svrachev program kao bitna komponenta doda ustanička lojalnost prema vladaru.²³⁶ Na temelju takve kompozicije vršila se zatim revizija podataka o namjeri seljaka da izaberu Matiju Gupca za seljačkog kralja.²⁶⁷

6. Neki novi podaci o vođama seljačke bune 1573.

Suvremeni su historičari posebnu pažnju posvetili problemu socijalnog položaja vođa seljačke bune 1573. Bičanić je npr. upotrijebio primjere iz kojih se vidi ugledni položaj nekih ustaničkih vođa kao argument za svoju tezu o »građansko — kapitalističkim elementima« u buni. Bromlej je proveo opsežnu analizu socijalnog položaja seljačkih vođa, ali iz toga nije izvodio posebne zaključke o karakteru bune.²³⁸

Ličnost glavnog vođe seljačke bune Matije Gupca uvijek je privlačila najveću pažnju. Međutim, mnogi napisi o Gupcu pisani su krajnje subjektivistički i nisu bitno pridonijeli upoznavanju njegove biografije, o kojoj u izvorima postoje vrlo oskudni podaci.²³⁹ Još ranije dosta je nepažljivo protumačena Gregorićeva izjava da je »Gubac (Gubec) Beg bio od Stubice, također podložnik Franje Tahyja«. ²⁴⁰ Na osnovu te i sličnih izjava neki su historičari pisali da je Matija Gubec bio stanovnik Donje Stubice i kmet.²⁴¹

Gubec je bio stanovnik donjostubičkog posjeda, ali ne iz Donje Stubice, koja je u XVI st. bila kaštel. U naselju purgara uz taj kaštel (oppidum sub castello) nije stanovala porodica s tim prezimenom. Prezime Gubec spominje se u selu Hižakovcu (Vrhovci). U popisu crkvene desetine 1560. zabilježeni su u tom selu Grgur i Jambrek Gubec (Gwbecz).²⁴² Ambroz (Jambrek) Gubec (Gwbez) upisan je u Hižakovcu 1567. u sesionalni regist kao inkvilin-posjednik dva jugera krčevine U brdu Stubičici posjedovao je 1567. vinograd, uz Jambreka, i Marko Gubec. Opustošeni vinogradi Ambroza i Marka Gupca (Gerbecz) spominju se i 1574. Ambroz i Marko Gubec najvjerojatnije su bliži rođaci Grgura Gupca, ovdjetak sa selišta koje je Grgur držao 1560. Njihovi su posjedi nosili sve karakteristike procesa izdvajanja s matičnih selišta (inkvilin na krčevini, držalac osebujnog vinograda).

²³⁶ R. Horvat, n. dj., 24: »Ipak odlučiše seljaci da ostanu vjerni kralju Maksimilijanu. Seljaci dapače htjedoše sami učiniti red, pa onda pokorno služiti kralju Maksimilijanu i vojvodi Karlu«; Hartinger, n. dj., 136 također nadovezuje Gregorićevu izjavu na Svrachev program: — »tada će se pokoriti samo kralju i nadvojvodi i nikome drugome«; Šišić, Hrv. povijest, dio I, Zagreb 1908, 46, gledao je u izjavama Gregorića i Gušetića čak »zametke ideje potpune hrvatske autonomije, koja poznaje samo ličnost vladara kao zajedničku«.

²³⁷ V. prikaz te revizije: Bromlej, n. dj., 245—248.

²³⁸ Bromlej, n. dj., 223—230.

²³⁹ V. ocjenu te literature: Bromlej, n. dj., 12—14.

²⁴⁰ »Dieser Gubas Beg sei von Stubicz, auch des Tahi Ferenczen underthon« (Rački, Gradja, 295).

²⁴¹ »Znademo tek da je bio iz Stubice i kmet« (R. Horvat, n. dj., 50); »... kmet iz Stubice i Tahov kmet« (Šišić, Brastvo XVIII, 28).

²⁴² KAZ, ACA, sv. 21, br. 1. Na susjedgradskom posjedu bilo je rašireno prezime Golec, koje su Kukuljević i Rački pogrešno pročitali Gobec.

Objavljujući »Građu o susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu 1563—1574«, pokušao sam objasniti zašto se u tim podacima ne pojavljuje Matija Gubec. Pretpostavio sam da je selište Grgura Gupca, koje nije upisano u sesionalni regist 1567, a niti preneseno na Ambroza i Marka, vjerojatno držao neki treći član te porodice (Matija).²⁴³ To je dakako mogla biti samo pretpostavka. Može postojati još i mnogo drugih razloga zašto se Grgurov posjed ne spominje 1567.

Ambroz Gubec pojavljuje se u još jednom dokumentu. U ispravi sa suđenja pobunjenim kmetovima u Selnici 1. III 1573. izjavili su optuženi seljaci »da su bili namamljeni i nagovoreni na tu bunu protiv svoga gospodara prijateljima i nagovorima opakog čovjeka Ambroza Gupca i Ivana Pasanca«. ²⁴⁴ Time se inkvilin iz sela Hižakovca Ambroz (Jambrek) Gubec pojavljuje među istaknutim organizatorima seljačke bune. On je zajedno s Ivanom Pasancom išao na selničko vlastelinstvo (Konjščinu) i ondje nagovarao kmetove da se pobune.

Pojava Ambroza Gupca u toj ulozi nameće sama po sebi pitanje jesu li među rukovodiocima seljačke bune postojala dva Gupca: poznati seljački vođa Matija i sada Ambroz, čija se uloga ocrtava tek u nabrojanim novim dokumentima. Upravo nas to navodi da pregledamo svu objavljenu građu o seljačkoj buni i vidimo što dokumenti govore o Matiji Gupcu.

U građi koju je o buni objavio Franjo Rački 1875. seljački se vođa Gubec spominje na petnaestak mjesta, ali nigdje pod imenom Matija. Biskup Drašković u svojim pismima od 11. II 1573. spominje samo »Gupca zvanog Beg«. ²⁴⁵ Biskup Ivan Delfin u svom pismu također od 11. II 1573. navodi da su seljačkom bunom rukovodili »Prebech« (Gregorović) i neki Hrvat (»altro e Crovato«). Ni Thurn ne navodi u svom pismu 16. II 1573. ime bivšeg »kmetskog cesara i kralja«. ²⁴⁷

U objavljenim istražnim zapisnicima poslije ugušivanja seljačke bune Gubec se također nigdje ne spominje s imenom Matija. Članovi vrhovnog ustaničkog vodstva navode se u tim zapisnicima samo u prezimenima. ²⁴⁸ Gubec se na više mjesta spominje sa svojim nadimkom Beg. ²⁴⁹ U nekim Gregorićevim izjavama navedena su ipak imena Pasanca i Magaića i poklapaju se s podacima iz velike istrage 1567. i urbara. ²⁵⁰

U cjelokupnoj izvornoj građi o buni 1573. ostaje dakle bezimen glavni ustanički vođa Gubec (Gubec zvani Beg). Prirodno je da se nakon toga zapi-tamo nije li zapravo Gubec Beg identična osoba s Ambrozom Gupcem, koji se spominje u popisima desetine, u urbaru 1567. i osobito u misiji na vlastelinstvu Selnici. No kako i otkuda je onda Gubec dobio ime Matija?

²⁴³ Adamček, n. dj., blješka br. 55 na str. 79.

²⁴⁴ Arhiv Jugoslavenske akademije, Diplomata XXXVIII—84; fotokopiju tog dokumenta v. u ediciji »Seljačka buna 1573«, Zagreb 1967.

²⁴⁵ Rački, Građja, 212, 213.

²⁴⁶ Isto, 221.

²⁴⁷ Isto, 244—245.

²⁴⁸ Isto, 247, 266, 268, 273, 293, 295, 298, 300, 301, 302.

²⁴⁹ Isto, 212, 213, 293, 295, 298, 300, 301, 302.

²⁵⁰ Isto, 299, 302.

Seljački vođa Gubec pojavljuje se prvi put pod imenom Matija tek u djelu ugarskog vicepalatina Nikole Istvanffyja (1535—1615) »Historiarum de rebus hungaricis libri XXXIV.«²⁵¹ Istvanffy je bio vlastelin u Vinici kod Varaždina i sigurno je bunu 1573. mogao pratiti iz blizine. No ipak se njegovu opisu te bune stavljaju ozbiljni prigovori. Grafenauer tvrdi da je o buni pisao samo po čuvenju i prema saborskim zapisnicima.²⁵² Istvanffy je nesumnjivo mnogo toga izmijenio i žrtvovao literarnim efektima. Njegova je historija nadalje napisana početkom XVII st., cijelih trideset godina poslije bune, što je također moralo utjecati na tačnost opisa tog događaja.

U tom nekritičnom opisu seljačke bune pojavio se dakle Gubec, kojeg je izvorna građa ostavila bezimenim, s imenom Matija. Čini se da se može pretpostaviti kako se to desilo. Poznato je da su od kraja XV st. u narodu živjele legende »o seljačkom kralju Matiji«, »o dobrom kralju Matijašu« i sl. Pretpostavljamo da se ta legenda u periodu do nastanka Istvanffyjeve historije stopila s konkretnim događajima iz bune 1573. i da je tako »seljački kralj« Gubec dobio ime Matija. Svi kasniji prikazi seljačke bune 1573. kao bune MATIJE Gupca počinjavaju isključivo na Istvanffyjevom opisu.

Slijedeći seljački vođa — član vrhovnog ustaničkog vijeća I v a n P a s a n e c (Pazzanecz) — posjedovao je veći kmetski posjed u selu Vinterovcu. Pasanec je, osim kvartalističkog selišta, u vinterovačkim goricama držao vinograd srednje veličine. U Vinterovcu se 1567. spominje još Mihajlo Pasanec kao inkvilin s malo zemlje, ali s dva vinograda, od kojih je davao 5 vedara gornice. Na brdu Stubičici nalazio se vinograd trećeg Pasanca — Simona, koji inače nije posjedovao nikakve zemlje.²⁵³ Četvrti Pasanec — Andrija, poznat kasnije kao pomoćnik Matije Gupca, spominje se 1565. među seljacima koji su iz tog sela sudjelovali u akcijama Hennynghovaca protiv Tahyja.²⁵⁴ Ali on još uvijek nije imao odvojeni posjed. Ako se usvoji mišljenje po kojem su svi Pasanci prije sastavljanja regista sačinjavali jednu porodicu (u popisu desetine 1560. zabilježen je samo Ivan), tada je ta porodica davala godišnje 10½ vedara gornice sa svoja četiri vinograda, odnosno proizvodila preko 100 vedara vina.

Treći član vrhovnog vijeća I v a n M a g a i ć (Magaych, Mwgaych) držao je polovinu kvartalističkog selišta u Oroslavju. U tom su selu 1567. bila još dva Magaića — Juraj i Luka, koji su kao inkvilini posjedovali krčevine. Magaići su u brdima Jazveščak i Lipovec uživali dva vinograda s gornicom 1½ vedara. Ivan Magaić je kao ugledni seljak 1567. vršio dužnost seoskog suca donje sučije.²⁵⁵

Kao glavni organizatori bune (die rechten aufwiegler) spominju se sa stubičkog posjeda još Matija Mikulec (Micollac) i Urban Kranjec (Khranätsch). U selu Hižakovcu živjelo je više kmetova s prezimenom Mikulec (Mykwlec, Mykulych) te se među njima vjerojatno nalazio i Matija. Urban Kranjec (Kranycz) iz Oroslavja pripadao je grupi seljaka koja je predvodila aktivnu borbu protiv Tahyja još 1565. On je sudjelovao u akcija-

²⁵¹ Isto, 215—218 (odlomak o buni).

²⁵² Grafenauer, n. dj., 225.

²⁵³ Adamček, n. dj., 69, 70, 99, 102, 134, 145, 157, 188.

²⁵⁴ Isto, 179.

²⁵⁵ Podatke o obitelji Magaić v.: isto, 46, 51, 95, 97, 132, 143, 187.

ma Hennynghovaca protiv Tahyja i svjedočio protiv njega u istrazi 1567. Njemu je Tahy poslije te istrage oduzeo vinograde na brdu Kamenjak, a upravo su vinogradi bili osnovni dio gospodarstva Urbana Kranjca, koji je posjedovao samo polovinu kvartalističkog selišta, ali tri vinograda s kojih je davao 5 $\frac{1}{2}$ vedara gornice.²⁵⁶

Jedan od vođa stubičkih seljaka u buni 1567. bio je Toma Zodecz iz Oroslavja. On je posjedovao cijelo kvartalističko selište i tri vinograda (gornica 6 vedara) Iako je vršio dužnost Tahyjeva provizora na donjostubičkom posjedu, Toma Zodecz je u ljeto 1567. svjedočio protiv Tahyja u istrazi i zatim stao na čelo bune protiv komutacije crkvene desetine.²⁵⁷

Od seljačkih vođa na susjedgraskom posjedu najbolje je poznata biografija Ilije Gregorića preko njegovih vlastitih izvjava u istrazi.²⁵⁸ Kako se na susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu vrlo rijetko spominje ime Ilija, vjerojatno je Gregorić bio onaj Ilija iz brdovačke Gorice (Ilia dicto Zenthgorycza) koji se 1565. spominje kao sudionik pri izbacivanju Tahyja sa Susjedgrada. Iako je Tahy oduzeo Iliji Gregoriću posjed, njegova se udovica — »relicta Iliae capitanei«, spominje polovinom 1574. kao uživatelj manjeg vinograda.²⁵⁹

Mihajlo i Grgur Gušetić bili su sitni plemići koji su aktivno sudjelovali u seljačkoj buni. Gušetići su pripadali grupi susjedgradskih predijalca obaveznih na vojničku službu, te su preko toga bili Tahyjevi podložnici — vazali.²⁶⁰ Stoga se njihov položaj temeljito razlikovao od položaja nezavisnog sitnog plemstva. Kao Tahyjev službenik spominje se 1567. Martin Gušetić (Gwzethych). Njega je Tahy naselio na posjed odbjeglog provizora Matije Zazowczyja u Brdovcu, koji se sastojao od plemićke kurije, zemalja i dva vinograda. Pred samu bunu taj je posjed uživao najvjerojatnije samo Grgur Gušetić. Tahy je 17. III 1574. protjerao njegovu porodicu s tog imanja i priključio ga svom alodu.²⁶¹ Drugi Gušetić — Mihajlo imao je posjed u selu Kraj. Mihajlo Gušetić bio je pogubljen zajedno s Ilijom Gregorićem, a u tom se selu 1574. spominje »selište udovice Gušetičke«.²⁶²

Ustanički kapetani Ivan Svrač i Matija Fistrić također su bili predijalci. Ivan Svrač je, jednako kao i Fistrić, poznat preko ljubljanske istrage. O njemu se ondje navodi da je iz Pušće (iss Pusche, na Pusche). Svračev se posjed nalazio u selu Žliebac (Sliebecz), u puščanskoj sučiji. Istražitelji su netačno zabilježili da je Svrač kmet (under Sossed gehörig), jer je za posjed, koji je 1574. držala udovica Jelena Svrač, izričito zapisano da je predijalan — »praedialis, relicta Elena Swrathowycza«. Ivan Svrač išao je u red bogatih seljaka. Njegova je udovica, osim selišta, posjedovala u brdu Matijaševac tri vinograda s gornicom 9 $\frac{1}{2}$ vedara.²⁶³ Predijalac Matija Fistrić (Fystrych, Physthrych, ne Bistrić) iz Trstenika na Sutli spominje se 1560.

²⁵⁶ Isto, 44, 94, 95, 179, 187, 212.

²⁵⁷ Isto, 49, 91, 95, 103, 131, 140, 179, 185, 187, 188, 233, 250.

²⁵⁸ Vj. Klaić, Povjest Hrvata, knj. III, dio 1, 287—288; Bromlej, n. dj., 226.

²⁵⁹ Adamček, n. dj., 154, 179.

²⁶⁰ Rački, Gradja, 254.

²⁶¹ Adamček, n. dj., 155, 212, 261.

²⁶² Isto, 112, 303.

²⁶³ Isto, 113, 157.

u popisu desetine. On je 1565. surađivao s Hennynghovcima pri Tahyjevu protjerivanju s vlastelinstva. Prema iznosu desetine koju je plaćao također se može zaključiti da je bio bogatiji seljak.²⁶⁴

O ostalim ustaničkim kapetanima i vođama bune sa Susjedgrada postoje vrlo oskudni podaci. Čini se da je ustanički kapetan Mikula Kupinić bio siromašni kmet. Mikula Kupinić je početkom 1569. bio u Tahyjevoj službi.²⁶⁵ Ivan Kupinić iz Brdovca, vjerojatno njegov rođak, posjedovao je međutim selište i dva vinograda s gornicom 8 vedara. Ivan Turković, koji se prije početka bune spominje kao član tajnog vijeća, bio je vjerojatno iz Zaprešića. U istrazi protiv Tahyja 1567. spominju se dva Turkovića — jedan iz Stupnika a drugi iz Zaprešića. U Zaprešiću su 1574. zapisani kao selišni kmetovi Jantol i Mihajlo Turković. Oni su bili ugledni seljaci; Mihajlo je 1567. vršio dužnost suca zaprešićke sučije.²⁶⁶ Kapetan Jakob Fratrić iz Stupnika posjedovao je cijelo selište. Kapetan Matija Miličević živio je vjerojatno u selu Cerina, gdje se 1565. spominje porodica s tim prezimeom. Luka Kruhopek, koji je spomenut kao jedan od organizatora bune, vršio je 1567. dužnost seoskog suca u sučiji Pušća.²⁶⁷

Navedeni podaci pokazuju da su vođe seljačke bune gotovo po pravilu bili imućniji seljaci. Većina je njih posjedovala vinograde za koje se davala visoka gornica. Među rukovodiocima bune nalazili su se i neki vlastelinski predijalci. Pri objašnjavanju naglašenog interesa pobunjenih seljaka za likvidiranje feudalnih prepreka u trgovini treba uzeti u obzir ulogu vinogradarstva u gospodarstvu rukovodilaca bune, tj. pretpostaviti da su mnogi seljaci, a pogotovo ustaničke vođe, sudjelovali u trgovini vinom.

U pripremanju i rukovođenju bunom imali su istaknutu ulogu i seoski suci. U prethodnom je radu rečeno da su seoske općine u Tahyjevo doba postale organizmi kroz koje su kmetovi mogli voditi svoju klasnu borbu. Tahy se često razračunavao upravo sa seoskim sucima kao glavnim nosiocima te borbe.²⁶⁸ Cijela se vojna organizacija bune 1573. temeljila na strukturi seoskih općina. Svaka je susjedgradska sučija imala svoju vojnu jedinicu i svoje kapetane. U brdovačkoj sučiji kapetani su bili Mihajlo Gušetić i Petar Šajnović, u sučiji Podgorje Juraj Zorko i Ivan Strelec, u sučiji Pušća kapetani su bili Matija Miličević, Šantalić i Ivan Svrač. Ustanike iz Stupnika predvodili su kapetani Jakob Fratrić i Grgur Sudić. Kapetani Nikola Kupinić, Matija Fistrić i Grgur Žetić najvjerojatnije su također bili raspoređeni po sučijama.

* * *

Na kraju ovih priloga želim ukratko istaći slijedeće zaključke:

Sukobi feudalne gospode oko susjedgradsko-stubičkog vlastelinstva izvršili su dosta jak utjecaj na klasnu borbu seljaka. Osobito je na njihovu borbu utjecala Komorska uprava, koja je tim vlastelinstvom upravljala 1566 — 1569. i 1571—1572. Komorska je uprava nastojala spriječiti neke oblike

²⁶⁴ Isto, 185; KAZ, ACA, sv. 21, br. 1.

²⁶⁵ Isto, str. 261.

²⁶⁶ Bojničić, VZA XII, svjedoci br. 352, 356, 461.

²⁶⁷ Isto, svjed. br. 183.

²⁶⁸ Adamček, n. dj., 251, 288.

Tahyjeva pritiska na kmetove i usmjeriti seljačku borbu isključivo protiv Tahyja. Pod utjecajem Komorske uprave seljaci su se često obraćali vladaru, ali u prvom redu kao svom neposrednom feudalnom gospodaru. U doba provizorata Mihajla Hrlenovića komorski su službenici otvoreno surađivali s pobunjenim kmetovima. Njih je također potpomagao niži kler koji je bio pogođen Tahyjevim eksproprijacijama crkvenog zemljišnog posjeda.

Sukob između Komorske uprave i Tahyja predstavljao je borbu oko udjela u uživanju prihoda vlastelinstva, dok se borba između Tahyja i Hennynghovaca vodila zbog vlasništva nad susjedgradsko-stubičkim posjedima. U prikaze te borbe unijeli smo više dopuna i ispravaka. Borba Hennynghovaca i Tahyja dosegla je vrhunac početkom 1565, kada je Tahyjeva porodica protjerana s vlastelinstva. Tahy se međutim ponovo vratio u Susjedgrad već u kolovozu 1565, a ne, kako se to prikazivalo, god. 1566. Period do zavođenja komorske uprave (u jesen 1566) on je iskoristio za povećanje feudalne rente i eksproprijaciju mnogih seljačkih posjeda. Tahy je 1569. primio fiskalni dio susjedgradsko-stubičkog vlastelinstva u zakup od vladara, a ne od Ugarske komore. Nadalje, Hennynghovci su već početkom 1571. kupili od vladara pravo svog povratka na vlastelinstvo, ali se taj povratak zbog Tahyjeva otpora mogao ostvariti tek 6. VIII 1572. Boravak kraljevske komisije na Susjedgradu u ljeto 1571. ticao se isključivo restitucije Hennynghovaca. Seljaci tada nisu bili pobunjeni.

Podrška koju su borbi seljaka protiv Tahyja pružali komorski službenici i Hennynghovci išla je samo do određenih granica. Ta je borba bila konkretni oblik antifeudalnog gibanja kmetova. Tako je sudjelovanje kmetova u sukobima feudalaca imalo već u prvim počecima vlastita klasna obilježja. Prvi samostalni istup seljaka bila je tužba koju su 1566. podnijeli vladaru predijalci i kmetovi protjerani s vlastelinstva.

U kolovozu 1567. izbila je na susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu pobuna protiv rekomutacije crkve desetine iz novčanog u naturalni oblik. U toku te bune, koja je na Stubici trajala do početka 1568, seljaci su poslali svoju deputaciju u Beč. Tahy je tu bunu svladao vlastitim sredstvima. No već je tada na stubičkom dijelu vlastelinstva nastao centar iz kojega se širila ustanička organizacija na sve strane.

Susjedgradsko-stubička buna 1571—72. počela je 24. XII 1571, ali su se glavne ustaničke operacije odvijale u prvoj polovini 1572. Seljaci nisu uspjeli zauzeti susjedgradsku tvrđu, koju su dvaput opsjedali. Intervencije bana Jurja Draškovića i Tahyjeve protuakcije također nisu imale uspjeha. Ustaničari su razbili uskočku jedinicu koju je Tahy unajmio za ugušivanje bune. Kraljevska komisija, koja je u srpnju 1572. došla na Susjedgrad pod vodstvom biskupa Stjepana Feyerkewyja, uspjela je na vlastelinstvu uspostaviti kompromisno primirje. Ali su naoružani seljaci i dalje zadržali svoju ustaničku organizaciju, i dalje su ostali zategnuti odnosi na vlastelinstvu.

U klasnoj borbi susjedgradsko-stubičkih kmetova posebnu su ulogu odigrale seoske općine (sučije). Zbog odnosa među feudalcima-suvlasnicima vlastelinstva, seoske su općine postigle gotovo potpunu samostalnost i postale organi antifeudalne borbe seljaka. Mnogi su seoski suci bili vođe pobunjenika.

Lojalnost seljaka prema vladaru nije bila posebno naglašena u ustaničkom programu 1573, jer se uz taj program ne mogu povezivati one izjave seljačkih vođa u kojima su prikazani samo ciljevi borbe protiv Tahyja i u kojima se kralj spominje kao neposredni feudalni gospodar, suposjednik susjedgradsko-stubičkog vlastelinstva.

Među vođama seljačke bune 1573. bilo je nekoliko predijalaca i bogatih seljaka koji su posjedovali velike vinograde. Gubec je najvjerojatnije bio iz sela Hižakovca. Treba posebno naglasiti da se on u izvornoj građi nigdje ne spominje s imenom Matija. U toj se građi redovito samo naziva Gubec ili Gubec-Beg. U buni je međutim istaknutu ulogu igrao stubički kmet Ambroz Gubec. Ivan Pasanec živio je u selu Vinterovcu, a Ivan Mogaić (Magaić) u Oroslavju. Osim braće Gušetića, predijalci su još bili Svrač i Matija Fistrić.

BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE DES BAUERNAUFSTANDES VON 1573

Zusammenfassung

Der Verfasser befasst sich in diesen Beiträgen, anhand von neuen (bisher unbekanntem) Archivquellen, mit einigen Momenten aus der Vorgeschichte des Grossen Bauernaufstandes von 1573 in Kroatien und Slowenien. Die grösste Aufmerksamkeit widmet er dabei der Darstellung des Klassenkampfes jener Leibeigenen, die zur Susjedgrader-Stubicaer Herrschaft gehörten und unter denen der Hauptbrennpunkt der Auflehnung war.

Zunächst wird auf die Tatsache hingewiesen, dass auf den Klassenkampf der Bauern einen verhältnismässig starken Einfluss auch der Streit der Feudalherren um diese Herrschaft ausgeübt hat. Dabei wird besonders hervorgehoben, dass in allen früheren Darstellungen der Einfluss vernachlässigt wurde, den auch die Kameralverwaltung (des königlichen Fiskus) auf die Bauern genommen hat. Die Kameralbeamten haben mit den unzufriedenen Leibeigenen tatkräftig zusammengearbeitet, indem sie dem Kampf der Bauern gegen den ungarischen Gutsherrn Franz Tahy, als Inhaber einer Hälfte dieser Besitztümer, sogar Beihilfe leisteten. Desgleichen werden einige Ergänzungen der Darstellung des Kampfes zwischen Franz Tahy und der Familie Hennyng beigetragen, sowie eine Einschätzung des Einflusses, den dieser Kampf auf die Entfaltung der Bauernbewegung ausübte. Es wird besonders darauf hingewiesen, dass die Teilnahme der Bauern an den Streitigkeiten der Feudalherren von Anfang an eigene Klassenzüge aufzuweisen hat und dass es zu den ersten selbständigen Auftritten der Bauern schon im J. 1566 gekommen war, d. h. sieben Jahre vor dem Ausbruch des Aufstandes.

Des weiteren befasst sich die Abhandlung mit dem bisher unbekanntem Aufstand der Bauern auf der Susjedgrader-Stubicaer Herrschaft aus dem J. 1567. Dieser Aufstand war in Folge der Wiederverwechslung des kirchlichen Zehnten ausgebrochen, der von einer Geld- wieder zu einer Naturalabgabe gemacht worden war. Dieser Aufstand dauerte einige Monate, und schon damals ist im Stubicaer Teil der Herrschaft ein Zentrum entstanden, aus dem heraus man den allgemeinen Aufstand vorbereitete.

Zur Darstellung des Susjedgrader-Stubicaer Aufstandes von 1571/2 werden ebenso neue Angaben beigetragen. Im Gegensatz zu den bisherigen Darstellungen, wird darauf hingewiesen, dass es den Aufständischen nicht gelungen war, die Susjed-

grader Burg einzunehmen, dass im Laufe des Aufstandes die Intervention des Banus Juraj Drašković erfolgte, u. dgl. m. Besonders wichtig sind die Angaben darüber, dass die Königliche Kommission, mit dem Bischof Stephan Feyerkewy an der Spitze, auf Susjedgrad im Sommer 1572 gekommen war, was sich auf die Einschätzung der Rolle des Kroatischen Landtages vom Januar 1573 auswirkt, wie sie von ihm in der Veranlassung des Aufstandsausbruches gespielt wurde.

In der Abhandlung wird auch ein Versuch gemacht, einige Streiflichter auf die Rolle der Dorfgemeinden am Vorabend des Aufstandes zu werfen. Dank den Streitigkeiten unter den Feudalherren-Mitbesitzern der Herrschaft, gelangten die Dorfgemeinden zu einer fast vollkommenen Selbständigkeit und unmittelbar vor dem Beginn des Aufstandes waren sie zu einem Werkzeug des antifeudalen Kampfes der Bauern geworden. In einem kürzeren Abschnitt, sich auf die Archivdokumente aus dem Bereich der Susjedgrader Herrschaft stützend, vertritt der Verfasser die Meinung, dass im Programm der Aufständischen aus dem J. 1573 die Loyalität gegenüber dem Kaiser keineswegs sonderlich betont war. Er macht darauf aufmerksam, dass als Loyalitätsbekundung mitnichten jene Quellenaussagen anzusehen sind, in denen der Kampf gegen Tahy mit der Untertänigkeit gegenüber dem Kaiser verbunden wird. In all diesen Quellen wird der Kaiser als unmittelbarer Grundherr und Mitbesitzer der Susjedgrader-Stubicaer Herrschaft erwähnt, und sie beziehen sich auf den Zeitraum, in dem der Aufstand noch örtlich beschränkt war.

Anhand von neuen Angaben wird der Vermögenstand einiger Anführer des Aufstandes dargestellt. In diesem Zusammenhang wird auch berichtet, dass der Bauernführer Gubec nirgendswo mit Namen Mathias auftaucht, obwohl der ganze Aufstand, nach dem Geschichtswerk von Istvánffy, häufig als Mathias-Gubec-Aufstand genannt wird. In den Quellen kommt regelmässig nur der Name Gubec oder Gubec-Beg vor. Im Aufstand selbst spielte, aber, eine hervorragende Rolle der Stubicaer Leibeigene Ambrosius Gubec.

S V E U Č I L I Š T E U Z A G R E B U

R A D O V I
F I L O Z O F S K O G F A K U L T E T A
O D S J E K Z A P O V I J E S T

6

Ivan Kampuš: Prilog poznavanju privrednog položaja zagrebačkog Gradeca u XVI st.

Josip Adamček: Prilozi povijesti seljačke bune 1573.

Igor Karaman: Počeci industrijske privrede u Slavoniji (1850—1860).

Ljerka Kuntić: Riječki list »Eco di Fiume« (Gazzeta) i g. 1861.

Ljubiša Doklestić: O razvoju prerađivačke industrije u Makedoniji na kraju XIX i na početku XX stoljeća.

Z A G R E B

1 9 6 8

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

RADOVI

FILOZOFSKOG FAKULTETA

ODSJEK ZA POVIJEST

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
R A D O V I
FILOZOFSKOG FAKULTETA
ODSJEK ZA POVIJEST 6

ZA SADRŽAJ PRILOGA ODGOVARA AUTOR. — UREDNIK Prof. Dr MIRJANA GROSS